

University
of Cyprus

Η ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ ΩΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΑΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΗ ΡΩΣΙΑ ΚΑΙ ΤΟ ΙΡΑΝ

Όνομα: Κόνιαρη Αθηνά

Επιβλέποντες καθηγητές: Κώστας Μ.Κωνσταντίνου- Παύλος Ι. Κοκτσίδης

Μάστερ στη Πολιτική Επιστήμη (Κατεύθυνση Διεθνείς Σχέσεις)

Τμήμα Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών

Πανεπιστήμιο Κύπρου

Μάιος 2021

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η ενέργεια ως γεωπολιτικός παράγοντας έχει ιδιαίτερη θέση στην παγκόσμια σκηνή και επηρεάζει τη σχέση μεταξύ των κρατών και το επίπεδο ισχύος που αυτά απολαμβάνουν. Στο πλαίσιο αυτό η παρούσα διπλωματική εργασία αξιοποιώντας την μέθοδο της συγκριτικής μελέτης επιχειρεί μια σύγκριση ανάμεσα στην ασκούμενη ενεργειακή διπλωματία φυσικού αερίου της Ρωσίας και του Ιράν και εξετάζει το βαθμό στον οποίο το Ιράν θα μπορούσε να εξάγει διδάγματα από την Ρωσία στο πεδίο αυτό της εξωτερικής πολιτικής. Ειδικότερα, αρχικά παρουσιάζονται ζητήματα που άπτονται της ενεργειακής διπλωματίας και της αγοράς ενέργειας. Συγκεκριμένα, συζητείται η σχέση ανάμεσα στην ενέργεια και στις διακρατικές σχέσεις καθώς και στην γεωπολιτική, ενώ παράλληλα αναδεικνύεται η έννοια της ενεργειακής διπλωματίας. Επιπρόσθετα, παρουσιάζονται τα βασικά γνωρίσματα που αφορούν την αγορά φυσικού αερίου στη Ρωσία και το Ιράν. Στη συνέχεια η διπλωματική εργασία εξετάζει την ενεργειακή διπλωματία της Ρωσίας και διερευνά τον τρόπο με τον οποίο η Μόσχα αξιοποιεί τους ενεργειακούς της πόρους εργαλειοποιώντας τους στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής. Επίσης γίνεται μία συνοπτική αναφορά στους βασικούς ρωσικούς αγωγούς φυσικού αερίου. Έπειτα, η εργασία επικεντρώνεται στην ενεργειακή διπλωματία του Ιράν και στην προσπάθειά της χώρας να αναπτύξει τις απαραίτητες υποδομές στον τομέα της ενέργειας προκειμένου να μπορέσει να αξιοποιήσει το φυσικό αέριο που διαθέτει και να προωθήσει τις οικονομικές αλλά και πολιτικές της επιδιώξεις. Επιπρόσθετα, γίνεται μία αναφορά στους κυριότερους αγωγούς φυσικού αερίου του Ιράν. Στη συνέχεια η εργασία διερευνά τις σχέσεις μεταξύ Ιράν και Ρωσίας στο ασταθές και ευμετάβλητο περιβάλλον της Μέσης Ανατολής. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στα ζητήματα που άπτονται της Κασπίας Θάλασσας και των ενεργειακών της πόρων. Η διπλωματική εργασία καταλήγει στο συμπέρασμα ότι, παρά το γεγονός ότι η Ρωσία και το Ιράν έχουν ποικίλα κοινά χαρακτηριστικά, οι διαφορές τους σε γεωγραφικό, ενεργειακό, γεωπολιτικό και οικονομικό επίπεδο δεν επιτρέπουν στο Ιράν να αντιγράψει τον τρόπο με τον οποίο η Μόσχα κατέστησε το εμπόριο φυσικού αερίου βραχίονα της εξωτερικής της πολιτικής.

Λέξεις κλειδιά: ενεργειακή διπλωματία, φυσικό αέριο. Ρωσία, Ιράν

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	2
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	4
1. ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ ΚΑΙ ΑΓΟΡΑ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ.....	7
1.1 Ενέργεια και διακρατικές σχέσεις.....	7
1.2 Ενέργεια και γεωπολιτική.....	9
1.3 Ενεργειακή διπλωματία.....	13
1.4 Αγορά φυσικού αερίου: Ρωσία και Ιράν.....	15
2. Η ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ.....	21
2.1 Οι ρωσικοί αγωγοί φυσικού αερίου.....	24
3. Η ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ ΤΟΥ ΙΡΑΝ.....	31
3.1 Οι ιρανικοί αγωγοί φυσικού αερίου.....	38
4. ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΙΡΑΝ-ΡΩΣΙΑΣ.....	41
4.1 Κασπία Θάλασσα.....	45
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΣΥΖΗΤΗΣΗ.....	49
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	51
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	58

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ενέργεια ως γεωπολιτικός παράγοντας έχει ιδιαίτερη θέση στην παγκόσμια σκηνή και επηρεάζει τη σχέση μεταξύ των κρατών και επίσης το επίπεδο ισχύος που αυτά απολαμβάνουν. Στον σημερινό κόσμο μάλιστα ένας από τους πιο σημαντικούς τύπους ενέργειας είναι το φυσικό αέριο το οποίο και κατέχει σημαντική θέση στον ενεργειακό εφοδιασμό. Η ενέργεια ως προϋπόθεση της ανάπτυξης και επιβίωσης των κρατών έχει σημαντικό και θεμελιώδη ρόλο τη βελτίωση του βιοτικού τους επιπέδου. Για το λόγο αυτό, οι πολιτικές, οικονομικές και τεχνολογικές εξελίξεις που επηρεάζουν τον ενεργειακό εφοδιασμό και την αγορά ενέργειας διεθνώς βρίσκονται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος των κρατών καθώς άπτεται της ασφάλειας τους και ευρύτερα των εθνικών τους συμφερόντων. Στο πλαίσιο αυτό η διαφοροποίηση ανάμεσα στις χώρες εξαγωγής και εισαγωγής ενέργειας συνιστά μια πρόκληση στο διεθνές περιβάλλον. Οι εισαγωγείς ενέργειας επικεντρώνονται στην διασφάλιση του ενεργειακού τους εφοδιασμού, και οι παραγωγοί επικεντρώνονται στην διασφάλιση της ζήτησης για τα ενεργειακά τους αποθέματα (Nohadani & Ghorbani, 2020).

Στο πλαίσιο αυτό ανακύπτει η έννοια της ενεργειακής διπλωματίας, η οποία αναφέρεται σε διπλωματικές δραστηριότητες που έχουν σχεδιαστεί για την ενίσχυση της πρόσβασης σε ενεργειακούς πόρους και ενεργειακές αγορές. Η ενεργειακή διπλωματία αποσκοπεί στο να επηρεάζει τις πολιτικές και τη συμπεριφορά των κρατών ή άλλων δρώντων μέσω διπλωματικού διάλογου, διαπραγματεύσεων, πιέσεων και άλλων ειρηνικών μεθόδων στον πυρήνα των οποίων βρίσκεται η ενεργεία. Η γενική σχέση μεταξύ της εξωτερικής πολιτικής και της ενεργειακής διπλωματίας είναι εννοιολογικά μία σχέση εντολέα – εντολοδόχου (principal-agent): η εξωτερική πολιτική θέτει τους στόχους και τη συνολική στρατηγική, ενώ η ενεργειακή διπλωματία είναι ένας μηχανισμός για την επίτευξη των στόχων αυτών. Η ενεργειακή διπλωματία είναι συνεπώς ένα μέσο εξωτερικής πολιτικής (Bovan et al., 2020).

Στο πλαίσιο αυτό Ρωσία και το Ιράν είναι δυο κράτη τα οποία διαθέτουν τεράστια αποθέματα φυσικού αερίου και πετρελαίου και ως εκ τούτου η ενεργειακή διπλωματία αποτελεί μία βασική παράμετρο της εξωτερικής τους πολιτικής. Στο πλαίσιο αυτό ειδικότερα, πέρα από τα οικονομικά οφέλη, η Μόσχα θεωρεί τα τεράστια αποθέματα

ενεργειακών πόρων της Ρωσίας και την κρατική υποδομή αγωγών ως στρατηγικά περιουσιακά στοιχεία που μπορούν να προωθήσουν τους πολιτικούς της σκοπούς. Έτσι λοιπόν, από το 2000 και έπειτα αναδιοργάνωσε τον ενεργειακό τομέα και θέτοντας την άλλοτε κρατική εταιρεία που διατηρούσε το μονοπώλιο του φυσικού αερίου εκ νέου υπό κρατικό έλεγχο, η Ρωσία αξιοποίησε εμφατικά την ενεργειακή διπλωματία (Tran & Lancaster, 2018). Από την άλλη πλευρά το Ιράν βασίζεται σε πολύ μεγάλο βαθμό στα ενεργειακά του αποθέματα έτσι ώστε να ενισχύσει, όχι μόνο την οικονομική αλλά και την πολιτική και διπλωματική του ισχύ, και να υπερβεί τα ποικίλα προβλήματα στα οποία έχει περιέλθει μετά την επανάσταση του 1979. Έτσι λοιπόν, η ενεργειακή πολιτική διαδραματίζει έναν σημαντικό ρόλο στην εξωτερική πολιτική του Ιράν καθώς η Τεχεράνη μέσω της ενεργειακής διπλωματίας επιδιώκει να προωθήσει τα συμφέροντα της στην ευρύτερη περιοχή (Shahnazizadeh, et al., 2020).

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω ο σκοπός της παρούσας διπλωματικής εργασίας είναι να συγκρίνει την ασκούμενη ενεργειακή διπλωματία φυσικού αερίου της Ρωσίας και του Ιράν και να εξετάσει το βαθμό στον οποίο το Ιράν θα μπορούσε να εξάγει διδάγματα από την Ρωσία στο πεδίο αυτό της εξωτερικής πολιτικής. Το ζήτημα αυτό είναι κρίσιμης σημασίας καθώς το διεθνές σύστημα σήμερα χαρακτηρίζεται από μία ιδιαίτερη αστάθεια η οποία τροφοδοτείται από τον πλέον πολύ-πολικό χαρακτήρα του και τα κενά ισχύος τα οποία σπεύδουν να αξιοποιήσουν περιφερειακές δυνάμεις. Στο πλαίσιο αυτό το Ιράν αποτελεί μία ιδιαίτερη περίπτωση κρατικού δρώντα όπου η ενεργειακή του πολιτική στα πρότυπα της Ρωσίας θα μπορούσε δυνητικά να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην περιφερειακή του επιρροή και να μεταβάλει υπέρ του την ισορροπία ισχύος στην μονίμως ασταθή Μέση Ανατολή.

Στο πλαίσιο της παρούσας διπλωματικής εργασίας η μεθοδολογία που ακολουθείται εμπίπτει στην κατηγορία της συγκριτικής έρευνας η οποία αποσκοπεί στον εντοπισμό ομοιοτήτων και διαφορών. Η συγκριτική αυτή μελέτη επικεντρώνεται στην Ρωσία και το Ιράν καθώς οι δύο αυτές χώρες διαθέτουν τα μεγαλύτερα κοιτάσματα φυσικού αερίου και ως εκ τούτου η ενεργειακή τους πολιτική μπορεί να συνδεθεί με την εξωτερική τους πολιτική. Η επιλογή των δύο χωρών είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα καθώς από τη μία πλευρά η Ρωσία είναι γνωστό ότι αξιοποιεί πλήρως το εμπόριο φυσικού αερίου σε ένα εργαλείο εξωτερικής πολιτικής, ενώ από την άλλη πλευρά το Ιράν δεν έχει αναπτύξει ακόμα τις απαραίτητες υποδομές στο πεδίο αυτό. Ωστόσο, δυνητικά θα μπορούσε να επιδιώξει μία αντίστοιχη πολιτική με αυτήν της

Ρωσίας. Ουσιαστικά από την πολιτική της Μόσχας η Τεχεράνη μπορεί να αντλήσει σημαντικά διδάγματα. Επιπρόσθετα, οι δύο χώρες συνεργάζονται στο επίπεδο της ενέργειας αλλά τα στρατηγικά συμφέροντα των δύο κρατών είναι ανταγωνιστικά. Η συγκριτική αυτή μελέτη επιχειρείται με βάση δευτερογενή στοιχεία από την υφιστάμενη διεθνή βιβλιογραφία.

Ειδικότερα, η διάρθρωση της εργασίας είναι η ακόλουθη: το πρώτο κεφάλαιο εξετάζει ποικίλα ζητήματα που άπτονται της έννοιας της ενεργειακής διπλωματίας, ενώ παράλληλα αναδεικνύει και τον ρόλο της Ρωσίας και του Ιράν στην υφιστάμενη αγορά φυσικού αερίου. Στη συνέχεια το δεύτερο κεφάλαιο εξετάζει την περίπτωση της Ρωσίας και ειδικότερα τον τρόπο με τον οποίο αξιοποιεί τις εξαγωγές φυσικού αερίου προκειμένου να προωθήσει όχι μόνο τους οικονομικούς στόχους αλλά και τις πολιτικές της επιδιώξεις. Έπειτα, το τρίτο κεφάλαιο εξετάζει ως προς τις ίδιες πτυχές την περίπτωση του Ιράν. Στη συνέχεια το τέταρτο κεφάλαιο επικεντρώνεται στις σχέσεις ανάμεσα στη Μόσχα και την Τεχεράνη με άξονα την ενεργειακή τους πολιτική και διερεύνα κατά πόσο είναι δυνατόν το Ιράν να ακολουθήσει την ίδια πολιτική που ασκεί η Ρωσία στο πεδίο αυτό. Τα συμπεράσματα της εργασίας παρατίθενται στο τελευταίο κεφάλαιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ ΚΑΙ ΑΓΟΡΑ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ: ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1.1 Ενέργεια και διακρατικές σχέσεις

Στο πλαίσιο των διεθνών και διακρατικών σχέσεων αποτελεί κοινή πεποίθηση ότι ο κύριος, αλλά όχι ο αποκλειστικός δρών, είναι τα κράτη, τα οποία και αποτελούν την κυρίαρχη μορφή πολιτικής και οικονομικής συγκρότησης (Κουσκουβέλης, 2004). Σημείο εκκίνησης των διεθνών σχέσεων είναι ότι στο διεθνές σύστημα απουσιάζει κάποια ανώτερη υπέρ-κρατική αρχή που είναι ικανή να επιβάλει την τάξη. Έτσι, το διεθνές σύστημα καθίσταται άναρχο, ασταθές και ανταγωνιστικό οδηγώντας τα κράτη πολλές φορές σε συγκρουσιακές σχέσεις εξαιτίας της ανασφάλειας και του φόβου που νιώθει το ένα για το άλλο. Μέσα σε αυτό το περιβάλλον τα κράτη προκειμένου να διασφαλίσουν την επιβίωση τους και να ενισχύσουν την ασφάλεια τους συσσωρεύουν όλο και μεγαλύτερη ισχύ, επαυξάνοντας δηλαδή τις στρατιωτικές, πολιτικές οικονομικές και άλλες τους ικανότητες, ενεργοποιώντας εκ νέου όμως έναν φαύλο κύκλο που τροφοδοτεί το διακρατικό ανταγωνισμό (Πλατιάς, 2011).

Οι διακρατικές σχέσεις ωστόσο σήμερα δεν μπορούν να ερμηνευτούν αποκλειστικά με βάση την επιστήμη των διεθνών σχέσεων αλλά αντίθετα η ερμηνεία τους προϋποθέτει και την αξιοποίηση της οικονομικής επιστήμης. Υπό το πρίσμα αυτό των διακρατικών σχέσεων έμφαση δίνεται στην προσπάθεια των κρατών να ικανοποιήσουν τις εξορισμού απεριόριστες ανάγκες τους με περιορισμένα διαθέσιμα μέσα. Η θεμελιώδης επιδίωξη αυτή αναδεικνύει ζητήματα που αφορούν την παραγωγή, κατανομή και κατανάλωση των διαθέσιμων πόρων. Έτσι λοιπόν η σφαίρα της πολιτικής και η σφαίρα της οικονομίας συν-διαπλέκονται (Κουσκουβέλης, 2004). Αναφορικά με τις διεθνείς σχέσεις, η σχέση αυτή γίνεται καλύτερα κατανοητή στο πλαίσιο της διεθνούς πολιτικής

οικονομίας η οποία και εξετάζει την αλληλεπίδραση μεταξύ πολιτικών και οικονομικών παραγόντων, όπως τα κράτη, οι διεθνείς οργανισμοί, οι πολυεθνικές επιχειρήσεις κτλ. Υπό το πρίσμα αυτό λοιπόν η κρατική συμπεριφορά σε πολιτικό επίπεδο δεν μπορεί να διαχωριστεί από την οικονομική συμπεριφορά και ειδικότερα την λειτουργία των αγορών. Στο πλαίσιο διεθνούς πολιτικής οικονομίας κατά συνέπεια συγχωνεύονται η πολιτική και οικονομία οι οποίες και παύουν να αποτελούν διακριτά πεδία, έτσι ώστε να γίνουν καλύτερα αντιληπτές οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ πολιτικών και οικονομικών παραγόντων (Στυλιανού & Τσαρδανίδης, 2012).

Στο πλαίσιο της διεθνούς πολιτικής οικονομίας μεταξύ άλλων αναδεικνύονται και ενεργειακά ζητήματα. Πράγματι, η ενέργεια κατά τους τελευταίους αιώνες υπήρξε καταλύτης των διακρατικών σχέσεων. Άλλωστε, ένα θεμελιώδες χαρακτηριστικό της ενέργειας είναι η αναντιστοιχία που υφίσταται ανάμεσα στην προσφορά και την ζήτηση. Δεδομένης της σημασίας των ενεργειακών πόρων για την οικονομική ανάπτυξη και ευημερία εύλογα τα κράτη ανταγωνίζονται μεταξύ τους προκειμένου να διασφαλίσουν τους απαραίτητους ενεργειακούς πόρους. Στην πράξη, από την μια πλευρά, οι περισσότερες χώρες δεν διαθέτουν ενεργειακούς πόρους ή αυτοί που διαθέτουν δεν επαρκούν για να καλύψουν τις ανάγκες τους, ενώ από την άλλη πλευρά ένας μικρότερος αριθμός χωρών, διαθέτει εγχώριους ενεργειακούς πόρους οι οποίοι όχι μόνο επαρκούν για να καλύψουν την εγχώρια ζήτηση αλλά και πλεονάζουν. Κατά συνέπεια η πρώτη ομάδα χωρών υποχρεώνεται να εισάγει ενεργειακούς πόρους, ενώ η δεύτερη ομάδα χωρών έχει το πλεονέκτημα να τους εξάγει. Υπό το πρίσμα αυτό η ανισομερής κατανομή των ενεργειακών πόρων έχει πολλαπλές πολιτικές και οικονομικές επιπτώσεις. Ουσιαστικά λοιπόν, η ενέργεια καθίσταται ένα παγκόσμιο ή περιφερειακό ζήτημα, το οποίο αποτελεί και τμήμα των διακρατικών οικονομικών και πολιτικών σχέσεων δεδομένης της αλληλεξάρτησης που εδραιώνει ανάμεσα στους παραγωγούς και στους καταναλωτές ενέργειας (Bahgat, 2011).

Το ζήτημα της ενέργειας εντασσόμενο λοιπόν στο πλαίσιο της διεθνούς πολιτικής οικονομίας αναδεικνύει τις αλληλεξαρτήσεις που διαμορφώνονται εγγενώς ανάμεσα στις πολιτικές και οικονομικές παραμέτρους της ενεργείας. Τα ζητήματα αυτά που άπτονται της ενέργειας άλλωστε δεν μπορούν να ερμηνευτούν στην βάση ούτε της ρεαλιστικής ούτε της φιλελεύθερης προσέγγισης. Στην πρώτη περίπτωση παραγνωρίζονται οι οικονομικές πτυχές αλλά και ο ρόλος των μη κρατικών δρώντων. Όμως ο διεθνής περιφερειακός χαρακτήρας των ενεργειακών αγορών αναδεικνύει

ποικίλους παράγοντες λ.χ. κράτη, επιχειρήσεις, ομάδες συμφερόντων, διεθνείς οργανισμούς, διατάξεις του διεθνούς δικαίου, διμερείς ή πολυμερείς διαφορετικές συνθήκες κτλ. Στην δεύτερη περίπτωση υποβαθμίζονται οι πολιτικές παρεμβάσεις και οι επιδιώξεις των πολιτικών παραγόντων μέσω της χάραξης και υλοποίησης της ενεργειακής πολιτικής (Keating et al., 2012).

1.2 Ενέργεια και γεωπολιτική

Σημαντικό ρόλο στην κατανόηση και ανάλυση του ρόλου που έχει η ενέργεια ως παράγοντας της εξωτερικής πολιτικής, έχει η γεωπολιτική, που ορίζεται ως η ανάλυση της γεωγραφικής θέσης ενός δρώντος, και σύμφωνα με αυτήν μελετά την ισχύ, την συμπεριφορά και τις επιπτώσεις που έχει η θέση αυτή, καθώς και τις αντιδράσεις που θα έχει με τις διεθνείς σχέσεις που θα αναπτύξει (Μάζης, 1996).

Καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας, η γεωπολιτική έπαιξε πάντα ουσιαστικό ρόλο στην εθνική στρατηγική. Η γεωπολιτική της ενέργειας απέκτησε ωστόσο ιδιαίτερη σημασία μετά τη δεκαετία του 1990 καθώς οι παγκόσμιοι ενεργειακοί πόροι, κυρίως τα ορυκτά καύσιμα, άρχισαν την περίοδο εκείνη να καθίστανται όλο και πιο σπάνια εξαιτίας της παγκόσμιας ανάπτυξης και της αύξησης της ζήτησης για ενέργεια, ενώ την ίδια περίοδο η λήξη του Ψυχρού Πολέμου έθετε νέα δεδομένα στο διεθνές περιβάλλον. Μεταξύ άλλων, η γεωπολιτική επικεντρώνεται στην κατοχή και χρήση των φυσικών πόρων και τον αντίκτυπο των γεωγραφικών χαρακτηριστικών ενός κράτους στην εξωτερική του πολιτική. Οι ενεργειακοί πόροι αποτελούν βασικό στοιχείο της γεωγραφίας των κρατών και ως εκ τούτου η γεωπολιτική της ενέργειας είναι μια έννοια που αναδεικνύει την σημασία των διαφόρων παραμέτρων της παραγωγής, μεταφοράς και κατανάλωσης ενεργειακών πόρων. Η γεωπολιτική της ενέργειας πιο συγκεκριμένα μπορεί να γίνει κατανοητή ως το άθροισμα του συνόλου των γεωπολιτικών και στρατηγικών στοιχείων που επηρεάζουν τον έλεγχο των αποθεμάτων ενέργειας, τις μεθόδους εξόρυξης, τις ευρύτερες υποδομές, αλλά και την μεταφορά των ενεργειακών πόρων μέχρι τον τελικό τους χρήση. Σύμφωνα με την προσέγγιση αυτή οι μεταβλητές της γεωπολιτικής της ενέργειας είναι πρώτον, η γεωγραφική θέση στην οποία βρίσκονται τα ενεργειακά αποθέματα, δεύτερον, οι γεωγραφικές παράμετροι που αφορούν τις χώρες εισαγωγής και εξαγωγής αλλά και οι περιοχές στις οποίες υπάρχει μεγάλη κατανάλωση εργασίας, τρίτον, οι γεωπολιτικές διαφορές μεταξύ των χωρών εξαγωγής και εισαγωγής, και

τέταρτον οι ενεργειακές πολιτικές που εφαρμόζονται από χώρες ή ομάδες χωρών για να διασφαλίσουν τη δική τους ενεργειακή ασφάλεια (Campos & Fernandes, 2017).

Λαμβάνοντας υπόψη ότι οι ενεργειακοί πόροι είναι ανισομερώς κατανομημένοι, όπως προαναφέρθηκε, η γεωπολιτική της ενέργειας αναδεικνύει αυτόν ακριβώς τον ανταγωνισμό μέσα σε ένα πλαίσιο το οποίο προσδιορίζεται από τη γεωγραφία. Δεν είναι τυχαίο άλλωστε ότι η διεθνής τάξη τους τελευταίους αιώνες συσχετίζεται με τους ενεργειακούς πόρους. Πράγματι, η κυριαρχία της Βρετανικής αυτοκρατορίας και η βιομηχανική επανάσταση στην οποία πρωτοστάτησε συνδέονται με τον άνθρακα και τον ατμό, ενώ η πρωτοκαθεδρία των ΗΠΑ συνδέθηκε με το πετρέλαιο. Γίνεται λοιπόν αντιληπτό ότι υπάρχει μία πολύ στενή συσχέτιση ανάμεσα στην ενέργεια από τη μία πλευρά και την γεωπολιτική από την άλλη, όπως άλλωστε τεκμηριώνει η προσπάθεια των κρατών να διασφαλίσουν πρόσβαση και έλεγχο σε ενεργειακούς πόρους (Karlan, 2014).

Η γεωπολιτική της ενέργειας πιο συγκεκριμένα αναδεικνύει την επίπτωση που έχουν οι ενεργειακοί πόροι μιας χώρας ως βασικό γεωγραφικό τους χαρακτηριστικό στην άσκηση της εξωτερικής της πολιτικής. Στο πλαίσιο αυτό η γεωπολιτική της ενέργειας υπογραμμίζει την σημασία παραμέτρων όπως η γεωγραφική θέση στην οποία βρίσκονται οι διάφορες πηγές ενέργειας, οι πηγές της ζήτησης από τη μία πλευρά και της προσφοράς από την άλλη, οι τιμές της ενέργειας στις διεθνείς ή περιφερειακές αγορές, οι δίοδοι μεταφοράς κτλ. Στην πράξη η γεωπολιτική της ενέργειας συνιστά μία έννοια στην οποία ενσωματώνονται ζωτικά συμφέροντα των χωρών καθώς οι ενεργειακοί πόροι αποτελούν προϋπόθεση όχι μόνο για την οικονομική μεγέθυνση, αλλά και ισχυρό παράγοντα για την σταθερότητα και ασφάλεια σε διεθνές και περιφερειακό επίπεδο. Η γεωπολιτική της ενέργειας, δεδομένων των αντικρουόμενων συμφερόντων ανάμεσα στα κράτη που διαθέτουν πλεόνασμα ενεργειακών πόρων και το εξάγουν και στα κράτη που αναγκάζονται να εισάγουν προκειμένου να καλύψουν τις ενεργειακές τους ανάγκες, αναδεικνύει χαρακτηριστικά της σύγκρουσης ή και της συνεργασίας μεταξύ των κρατών με άξονα την ενέργεια (Campos & Fernandes, 2017).

Στον πυρήνα της γεωπολιτικής της ενέργειας βρίσκεται η έννοια της ενεργειακής ασφαλείας. Η έννοια αυτή θεμελιώνεται γύρω από την πεποίθηση ότι η προμήθεια ενέργειας συνιστά μία θεμελιώδη παράμετρο της λειτουργίας μίας εθνικής οικονομίας. Η έννοια της ενεργειακής ασφαλείας αναδείχθηκε εξαιτίας των πετρελαϊκών κρίσεων

της δεκαετίας του 1970. Ωστόσο, όσο διευρύνονταν το ενεργειακό μείγμα των χώρων τόσο διευρύνονταν και η έννοια αυτή έτσι ώστε να συμπεριλάβει και άλλους ενεργειακούς πόρους εκτός από το πετρέλαιο. Σήμερα, πλέον η έννοια της ενεργειακής ασφαλείας ενσωματώνει τέσσερις διαστάσεις. Η πρώτη διάσταση, η οποία είναι και η πλέον σημαντική, αφορά την διαθεσιμότητα των ενεργειακών πόρων. Η δεύτερη διάσταση, δεδομένης της γεωγραφικής απόστασης που χωρίζει το σημείο παραγωγής και το σημείο κατανάλωσης, τονίζει την προσβασιμότητα. Η τρίτη διάσταση αναδεικνύει το κόστος των ενεργειακών πόρων, ενώ η τέταρτη διάσταση τονίζει την βιωσιμότητα που άπτεται της παραγωγής και της κατανάλωσης ενέργειας σε περιβαλλοντικούς όρους. Υπό το πρίσμα αυτό η ενεργειακή ασφάλεια ταυτίζεται με μία κατάσταση όπου οι ενεργειακοί πόροι είναι διαθέσιμοι και προσβάσιμοι, αλλά παράλληλα είναι και οικονομικά προσιτοί και μπορούν να γίνουν περιβαλλοντικά και κοινωνικά αποδεκτά (Jewell, 2011).

Η ενεργειακή ασφάλεια αφορά λοιπόν την σχέση μεταξύ εθνικής ασφάλειας και διαθεσιμότητας και πρόσβασης σε φυσικούς πόρους με στόχο την κατανάλωση ενέργειας. Υπό το πρίσμα αυτό η διαμόρφωση ενεργειακών πολιτικών συνήθως συνδέεται με την εθνική ασφάλεια, τον ανταγωνισμό μεταξύ κρατών και την εξωτερική πολιτική. Ως εκ τούτου, λόγω της ζωτικότητας των ενεργειακών πόρων, οι ενεργειακές πολιτικές σχεδιάζονται με σκοπό την αύξηση της διεθνούς επιρροής ενός κράτους και την θωράκιση της ασφάλειας του. Η ενέργεια άλλωστε παίζει σημαντικό ρόλο στην εθνική ασφάλεια οποιασδήποτε χώρας καθώς τροφοδοτεί όλους τους τύπους οικονομικής παραγωγής, τις μεταφορές κ.ο.κ. Είναι επομένως εξαιρετικά σημαντικό για τα κράτη να μπορούν προστατεύουν τους ενεργειακούς τους πόρους και να μειώνουν τις απειλές που αφορούν τον ενεργειακό τους εφοδιασμό από διαταραχές. Ουσιαστικά δηλαδή τα κράτη επιδιώκουν να αυξήσουν την ενεργειακή τους ασφάλεια και να διασφαλίσουν την αδιάκοπη ροή και αξιοποίηση των ενεργειακών πόρων μειώνοντας τη λεγόμενη *ενεργειακή εξάρτηση*, δηλαδή τους κίνδυνους που σχετίζονται με την εξάρτηση από επισφαλή δίκτυα προμήθειας ενεργειακών πόρων. Από την άλλη πλευρά τα κράτη που παράγουν ενεργειακούς πόρους τους αξιοποιούν συχνά ως ένα σημαντικό εργαλείο εξωτερικής πολιτικής που επηρεάζει την στρατηγική τους κατεύθυνση και επιτρέπει την προβολή ισχύος. Στην πραγματικότητα, η χρήση της ενέργειας ως εργαλείο για να επηρεάσει την πολιτική δεν είναι νέα. Η πολιτικοποίηση της χρήσης των ενεργειακών πόρων ως μέσο επιρροής ή εξαναγκασμού άλλων

κρατικών δρώντων είναι γενικά γνωστή ως *γεωπολιτική της ενέργειας* (Koktsidis et al., 2020).

Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην γεωπολιτική του φυσικού αερίου. Άλλωστε μεταξύ των διαφόρων ενεργειακών πόρων το φυσικό αέριο είναι το πλέον πολιτικοποιημένο καθώς ασκεί πολύ μεγάλη επιρροή στις διακρατικές σχέσεις. Πράγματι, τα αποθέματα του φυσικού αερίου στην πλειοψηφία τους συγκεντρώνονται σε ένα πολύ μικρό αριθμό χωρών μεταξύ των οποίων λ.χ. η Ρωσία το Ιράν, το Τουρκμενιστάν, το Αζερμπαϊτζάν και το Κατάρ. Το γεγονός αυτό επιτρέπει την πολιτική αξιοποίηση του φυσικού αερίου από την πλευρά των χωρών παραγωγής, ενώ την ίδια στιγμή από την πλευρά των χωρών κατανάλωσης το γεγονός αυτό δημιουργεί ανησυχίες, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις όπου υπάρχει μεγάλος βαθμός ενεργειακής εξάρτησης. Στο πλαίσιο αυτό οι χώρες που εισάγουν φυσικό αέριο εύλογα προσπαθούν να διαφοροποιήσουν όχι μόνο το ενεργειακό τους μείγμα αλλά και τις πηγές εφοδιασμού τους. Όμως στην περίπτωση του φυσικού αερίου αυτό δεν είναι τόσο εύκολο. Σε αντίθεση με το πετρέλαιο το οποίο είναι πολύ εύκολο να εμπορευτεί παγκοσμίως, το εμπόριο του φυσικού αερίου χαρακτηρίζεται από έναν θεμελιώδη περιορισμό: το γεγονός ότι η εμπορία του προϋποθέτει συγκεκριμένες υποδομές και ειδικότερα αγωγούς. Αντίθετα δηλαδή με το πετρέλαιο για το οποίο υπάρχει μία παγκόσμια αγορά η οποία επιτρέπει την υποκατάσταση του εφοδιασμού σε προβληματικές περιπτώσεις, το εμπόριο φυσικού αερίου είναι δύσκαμπτο ως προς την υποκατάσταση του. Στην πραγματικότητα, το εμπόριο φυσικού αερίου, δεδομένου ότι γίνεται μέσα από αγωγούς, έχει έναν περιφερειακό χαρακτήρα και δεν αποτελεί μία παγκόσμια αγορά. Η διεξαγωγή του εμπορίου φυσικού αερίου άλλωστε προϋποθέτει μακροχρόνιες εμπορικές συμβάσεις ανάμεσα στους παραγωγούς και στους καταναλωτές καθώς απαιτούνται πολύ μεγάλες επενδύσεις για την κατασκευή των σχετικών υποδομών. Επίσης, οι χώρες που διαθέτουν αποθέματα φυσικού αερίου τα εκμεταλλεύονται όχι μόνο προσοδοθηρικά, αλλά και ως εργαλεία της εξωτερικής τους πολιτικής καθώς σε πολλές περιπτώσεις τα κρατικά και εταιρικά συμφέροντα συμπίπτουν. Ο έντονος πολιτικός χαρακτήρας που λαμβάνει το εμπόριο φυσικού αερίου πολλές φορές δημιουργεί διακρατικές εντάσεις (βλ. σύγκρουση Ουκρανίας-Ρωσίας). αλλά επίσης δημιουργεί και αλληλεξαρτήσεις (βλ. συνεργασία Ρωσίας-Γερμανίας) (Franza et al., 2016).

Η σημαντικότερη πτυχή του εμπορίου φυσικού αερίου που επιτρέπει την πολιτικοποίηση του είναι ότι μεταφέρεται μέσω αγωγών. Ως εκ τούτου η χώρα που εξάγει φυσικό αέριο θα πρέπει να διαθέτει φυσικές υποδομές οι οποίες διασχίζουν την επικράτεια και άλλων χωρών. Έτσι λοιπόν δημιουργείται ένα πλέγμα σχέσεων ανάμεσα στον παραγωγό του φυσικού αερίου στους, καταναλωτές του αλλά και στις χώρες μέσα από τις οποίες επιτυγχάνεται η μεταφορά του. Το πλέγμα των σχέσεων αυτό και τα επιμέρους οικονομικά και πολιτικά ζητήματα που συναρθρώνονται σε αυτό εγείρουν μία σειρά γεωπολιτικών ενεργειακών ζητημάτων (Stevens, 2009).

1.3 Ενεργειακή διπλωματία

Γενικότερα, η διπλωματία συνιστά ένα μέσο που στόχο έχει την αποφυγή μιας πολεμικής σύγκρουσης καθώς υποδεικνύει την ανάδειξη του διαλόγου και ειρηνικών μέσων επίλυσης των διαφορών, στον αντίποδα της χρήσης βίας. Σε ένα γενικότερο πλαίσιο λοιπόν η διπλωματία καθίσταται μία έννοια ταυτόσημη της εξωτερικής πολιτικής. Στην πράξη ωστόσο αποτελεί ουσιαστικά υποκατηγορία της, καθώς η εξωτερική πολιτική περιλαμβάνει και την απειλή ή ακόμα και τη χρήση βίας, κάτι το οποίο απορρίπτεται στο πλαίσιο της διπλωματίας. Κατά συνέπεια η διπλωματία μπορεί να οριστεί ως ένα μέσο το οποίο αξιοποιούν τα κράτη προκειμένου να επιτύχουν τους στόχους της εξωτερικής τους πολιτικής χωρίς να καταφύγουν στη βία, αλλά χρησιμοποιώντας ως εργαλεία την πειθώ, την διαπραγμάτευση, την διευθέτηση στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου, τη σύναψη συμφωνιών. Έτσι λοιπόν η διπλωματία εστιάζει στα αμοιβαία συμφέροντα και στην εξομάλυνση των σημείων τριβής (Ηρακλείδης, 2015).

Στο πλαίσιο αυτό σημειώνεται ότι καθ' όλη την διάρκεια της ανθρώπινης ιστορίας οι ενεργειακοί πόροι αποτέλεσαν αντικείμενο διαμάχης και οδήγησαν ακόμη και σε πολεμικές συγκρούσεις όπως λ.χ. ο ανταγωνισμός Ρωσίας-Αγγλίας για τον έλεγχο της Περσίας μετά την ανακάλυψη πετρελαίου στην περιοχή, η επίθεση της Ιταλίας στην Αβησσυνία το 1935, η προσπάθεια της ναζιστικής Γερμανίας να ελέγξει τους ενεργειακούς πόρους από την περιοχή της Κασπίας κτλ. Έτσι λοιπόν υπάρχει μια ανάγκη για σύνδεσης της διπλωματίας με την ενέργεια. Η σχέση αυτή μάλιστα καθίσταται περισσότερο στενή στις περιπτώσεις όπου διευρύνονται οι ανισορροπίες μεταξύ προσφοράς και ζήτησης ενεργειακών πόρων. Στο πλαίσιο αυτό αναδεικνύεται η έννοια της ενεργειακής διπλωματίας. Αν και ο όρος αυτός δεν έχει οριοθετηθεί με

σαφήνεια στην πράξη ο όρος της ενεργειακής διπλωματίας ενσωματώνει μία σειρά άλλων σχετιζόμενων εννοιών όπως η ενέργεια, η εξωτερική πολιτική, η ασφάλεια, το εμπόριο, η αναπτυξιακή πολιτική κτλ. Ωστόσο, ο όρος αυτός χρησιμοποιείται περισσότερο υπό το πρίσμα μιας γεωπολιτικής προσέγγισης που αφορά την αξιοποίηση της εξωτερικής πολιτικής με στόχο είτε την διασφάλιση της πρόσβασης σε ενεργειακούς πόρους είτε την εκμετάλλευση των ενεργειακών πόρων για οικονομικούς και πολιτικούς σκοπούς. Στην πράξη λοιπόν, τα κίνητρα των χωρών προκειμένου αυτά να εμπλακούν στην ενεργειακή διπλωματία είναι διαφορετικά. Από τη μία πλευρά χώρες οι οποίες δεν διαθέτουν ενεργειακούς πόρους αξιοποιούν την εξωτερική τους πολιτική με στόχο τη διασφάλιση της πρόσβασης σε ενεργειακούς πόρους στο εξωτερικό. Από την άλλη πλευρά όμως στις χώρες οι οποίες διαθέτουν ενεργειακούς πόρους η ενεργειακή διπλωματία αξιοποιείται προκειμένου εδραιώσουν πολλαπλά επωφελείς προς τις ίδιες σχέσεις με άλλες χώρες (Goldthau & Witte, 2010).

Η ενεργειακή διπλωματία λοιπόν συνιστά μία έννοια η οποία διαφοροποιείται από την παραδοσιακή διπλωματία καθώς επικεντρώνεται στην άσκηση επιρροής μέσω διαπραγματεύσεων που αφορούν τις διεθνείς σχέσεις που αναπτύσσονται με άξονα την ενέργεια. Άλλωστε μία από τις παραμέτρους της εξωτερικής πολιτικής είναι και ο ενεργειακός παράγοντας καθώς πέραν του γεγονότος ότι η ενέργεια έχει απασχολήσει διμερείς και πολυμερείς σχέσεις, είναι και αιτία πολλών συγκρούσεων. Έτσι λοιπόν, η ενέργεια συνιστώντας έναν τομέα οικονομικής και επιχειρηματικής δράσης ο οποίος έχει πολιτικοποιηθεί έχει ενσωματωθεί σε σημαντικό βαθμό στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής. Η ενέργεια είναι άλλωστε ένα αγαθό το οποίο όχι μόνο κατανέμεται γεωγραφικά ανισομερώς αλλά την ίδια στιγμή είναι σπάνιο και κατ' επέκταση ακριβό. Έτσι λοιπόν η ενέργεια διαθέτει ένα πλήθος γνωρισμάτων που την καθιστούν σημαντική παράμετρο στις διακρατικές σχέσεις (Χαροκόπος, 2020).

Στο πλαίσιο της ενεργειακής διπλωματίας οι χώρες αξιοποιούν την ισχύ του κράτους: οι χώρες κατανάλωσης για να ενισχύουν τις συνθήκες εφοδιασμού τους και οι χώρες παραγωγής για να ενισχύσουν την πρόσβαση τους σε αγορές ή αποθέματα ενεργειακών πόρων. Έτσι, λ.χ. αναδυόμενες καταναλωτικές χώρες, όπως η Κίνα, συνάπτουν ολοένα και περισσότερο ενεργειακές συμβάσεις αξιοποιώντας την κρατική διπλωματία, ενώ ακόμη και χώρες παραγωγής, όπως η Ρωσία, έχουν υιοθετήσει μια στρατηγική κρατικής υποστήριξης του κλάδου και των εταιρειών ενέργειας. Σε κάθε περίπτωση το φαινόμενο της ενεργειακής διπλωματίας δεν είναι κάτι καινούργιο καθώς, λ.χ. το

πετρέλαιο και φυσικό αέριο ήταν ανέκαθεν πολιτικά φορτισμένα εμπορεύματα και, ως εκ τούτου, ήταν αντικείμενα κρατικής παρέμβασης (Goldthau & Witte, 2010).

Επιχειρώντας μια σύντομη ιστορική αναδρομή οι αρχές του 20ου αιώνα ήταν η πρόωμη εποχή της ενεργειακής διπλωματίας, η οποία χαρακτηρίστηκε σε μεγάλο βαθμό από την παρουσία και τις ενέργειες εταιρειών που δραστηριοποιούνταν στον ενεργειακό κλάδο. Ειδικότερα, τέτοιας μορφής διπλωματία διενεργούνταν από τις ιδιωτικές εταιρείες που παρήγαγαν και διένειμαν ορυκτά καύσιμα, παρά από τις κυβερνήσεις των κρατών. Η εθνική ασφάλεια σε εθνικό επίπεδο ως έννοια από μόνη της δεν είχε ακόμη διατυπωθεί, αλλά τα ενεργειακά ζητήματα αυξάνονταν σημαντικά. Την περίοδο αυτή οι εταιρείες ανταγωνίζονταν μεταξύ τους, όμως οι εθνικές κυβερνήσεις υποστήριζαν τις εταιρείες αυτές διευκολύνοντας τις επιχειρηματικές τους δραστηριότητες. Ωστόσο, ήταν οι εταιρείες αυτές οι οποίες διαμόρφωναν τα δεδομένα στην αγορά αυτή και υπαγόρευαν τις αντίστοιχες κρατικές πολιτικές. Η εποχή μετά τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο όμως επέφερε ριζικές μεταβολές στη γεωπολιτική επιρροή του Ηνωμένου Βασιλείου, των ΗΠΑ, της Ρωσίας και άλλων μεγάλων δυνάμεων, ενώ στις δεκαετίες του 1960 και του 1970 ο Οργανισμός Εξαγωγών Πετρελαιοπαραγωγών Χωρών (ΟΠΕΚ) κατάφερε να εθνικοποιήσει και να ανακτήσει τον έλεγχο των εθνικών πόρων ορυκτών καυσίμων σε πολλές μεγάλες χώρες παραγωγής όπως το Ιράν, το Ιράκ και η Σαουδική Αραβία. Οι πετρελαϊκές κρίσεις που ακολούθησαν ήταν οι παράγοντες εκείνοι που συνέβαλαν σημαντικά στην αύξηση των ανησυχιών για την ασφάλεια και των διπλωματικών προσπαθειών στην ενεργειακή σφαίρα. Μια σειρά από σημαντικά περιστατικά τοποθέτησαν τα ενεργειακά ζητήματα στην κορυφή της ατζέντας της εθνικής ασφάλειας. Λ.χ. η Κρίση του Σουέζ 1956-1957, το εμπάργκο πετρελαίου του ΟΠΕΚ το 1973-1974, η ιρανική επανάσταση το 1979, ο πόλεμος Ιράν-Ιράκ το 1980, η ρωσο-ουκρανική διένεξη το 2009 κτλ. υπήρξαν περιστατικά που διατάραξαν τον ενεργειακό εφοδιασμό και με αποτέλεσμα η ενεργειακή διπλωματία να εισέλθει όλο και πιο emphaticά στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής (Bovan et al., 2020).

1.4 Αγορά φυσικού αερίου: Ρωσία και Ιράν

Κατά την τρέχουσα φάση το παγκόσμιο ενεργειακό σύστημα βρίσκεται σε μια περίοδο μετάβασης και κινείται μακριά από μια σχεδόν πλήρη εξάρτηση από τα ορυκτά καύσιμα προς περισσότερο καθαρές και ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. Επειδή αυτή η ενεργειακή μετάβαση χαμηλών εκπομπών διοξειδίου του άνθρακα θα αλλάξει ριζικά

τη σχέση μεταξύ παραγωγών ενέργειας και καταναλωτών, οι γεωπολιτικές της συνέπειες αποτελούν βασικό μέλημα για αυτούς που κατέχουν την μερίδα του λέοντος της παγκόσμιας αγοράς ενέργειας. Μεταξύ των εργαλείων εξωτερικής πολιτικής που μπορούν να αξιοποιηθούν για να υποστηρίξουν την διαχείριση των γεωπολιτικών συνεπειών αυτής της ενεργειακής μετάβασης, είναι προφανώς η ενεργειακή διπλωματία. Πράγματι το παγκόσμιο ενεργειακό μείγμα για πολλές δεκαετίες κυριαρχούσαν από τα ορυκτά καύσιμα χωρίς να σημειώνονται σημαντικές αλλαγές. Σήμερα ωστόσο η μείωση του κόστους των τεχνολογιών ανανεώσιμης ενέργειας και η αυξανόμενη συνειδητοποίηση του αρνητικού περιβαλλοντικού αποτυπώματος των ορυκτών καυσίμων οδηγεί σε μείωση της συμμετοχής των ορυκτών καυσίμων στο ενεργειακό μείγμα. Αυτή η μετάβαση αναμένεται να μεταβάλει τους γεωπολιτικούς συσχετισμούς που αφορούν την ενέργεια και να διαμορφώσει καινούργιες ισορροπίες μεταξύ των κρατών μεταξύ των κρατών που εξάγουν ενέργεια και αυτών που την εισάγουν. Εξάλλου, οι χώρες εκείνες οι οποίες εξάγουν ορυκτά καύσιμα αναμένεται να έχουν έναν αρνητικό οικονομικό και πολιτικό αντίκτυπο ο οποίος θα προέλθει από τη μείωση των εξαγωγών και την βελτίωση της ενεργειακής αυτονομίας των υπολοίπων χωρών. Οι χώρες εκείνες που επιθυμούν να διατηρήσουν την στρατηγική τους τοποθέτηση στην ενεργειακή αναμένεται να αξιοποιήσουν την ενεργειακή διπλωματία όλο και πιο εντατικά για να προωθήσουν τα εθνικά και οικονομικά τους συμφέροντα (Griffiths, 2019).

Θα πρέπει μάλιστα να σημειωθεί ότι το 2020 καταγράφηκε το μεγαλύτερο καταγεγραμμένο σοκ στη ζήτηση φυσικού αερίου. Η πανδημία COVID-19 πράγματι έπληξε την ήδη μειωμένη ζήτηση φυσικού αερίου εξαιτίας των ήπιων θερμοκρασιών στους πρώτους μήνες του έτους. Η κατανάλωση φυσικού αερίου αναμένεται να έχει μειωθεί κατά 4% το 2020, υπό τις διαδοχικές επιπτώσεις της χαμηλότερης ζήτησης από τον ζεστό χειμώνα, την εφαρμογή μέτρων lockdown σχεδόν σε όλες τις χώρες και το χαμηλότερο επίπεδο οικονομικής δραστηριότητας που προκλήθηκε από τη κρίση που προκλήθηκε από το COVID-19. Αντιμέτωπες με αυτό το άνευ προηγουμένου σοκ, οι αγορές φυσικού αερίου υπέστησαν ισχυρές προσαρμογές με αποτέλεσμα ιστορικά χαμηλές τιμές. Η ζήτηση φυσικού αερίου αναμένεται σταδιακά να ανακάμψει το 2021, ωστόσο η κρίση του COVID-19 θα έχει μακροχρόνιες επιπτώσεις στις αγορές φυσικού αερίου. Στο πλαίσιο αυτό παραγωγή φυσικού αερίου της Ευρασίας αναμένεται να αυξηθεί με ρυθμό 1,8% ετησίως ως το 2025 φτάνοντας σχεδόν τα 1.030 bcm την

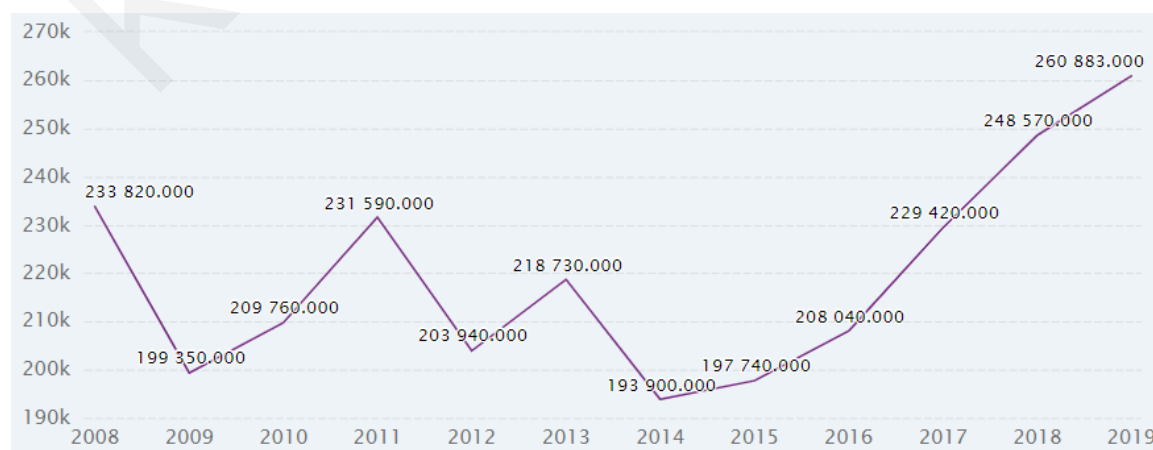
περίοδο αυτή, ενώ η Ρωσία αντιπροσωπεύει περισσότερο από 70% της αύξησης αυτής κυρίως εξαιτίας των εξαγωγών της στην Κίνα. Αντίστοιχα, η παραγωγή της Μέσης Ανατολής αναμένεται να φτάσει σχεδόν τα 790 bcm το 2025 αυξανόμενη με ετήσιο μέσο όρο 2,4% για τα επόμενα πέντε χρόνια, με το Ιράν να παίζει έναν σημαντικό ρόλο στην αύξηση της παραγωγής αυτής (International Energy Agency, 2020).

Στο πλαίσιο αυτό σημειώνεται ότι η Ρωσία και το Ιράν καταλαμβάνουν τις δυο υψηλότερες θέσεις στην κατάταξη των χωρών με αποθέματα φυσικού αερίου. Συγκεκριμένα, η Ρωσία κατέχει περίπου το 19,1% των συνολικών αποδεδειγμένων αποθεμάτων φυσικού που υπολογίζονται σε 38 tcm, ενώ το Ιράν αντιπροσωπεύει περίπου το 16% του παγκόσμιου μεριδίου αποθεμάτων φυσικού αερίου με 32 tcm σύμφωνα με έκθεση της BP (2020).

Ειδικότερα, όπως φαίνεται και στο Χάρτη 1 στο παράρτημα τα σημαντικότερα πεδία φυσικού αερίου της Ρωσίας βρίσκονται στην Σιβηρία. Πιο συγκεκριμένα τα μεγαλύτερα κοιτάσματα φυσικού αερίου της χώρας είναι τα πεδία Urengoy, Yamburg, Bovanenkonov, Shtokmν και Zapol'yarnoye. Στον Χάρτη 2 φαίνονται τα σημαντικότερα πεδία φυσικού αερίου του Ιράν τα οποία βρίσκονται στο κοιτάσμα South Pars τα οποία βρίσκονται στον περσικό Κόλπο ανάμεσα στα σύνορα Ιράν και Κατάρ. Αυτό το πεδίο φυσικού αερίου εκτιμάται ότι περιέχει περίπου στο 7,5% των παγκόσμιων αποθεμάτων φυσικού αερίου και περίπου το ήμισυ των αποθεμάτων φυσικού αερίου του Ιράν.

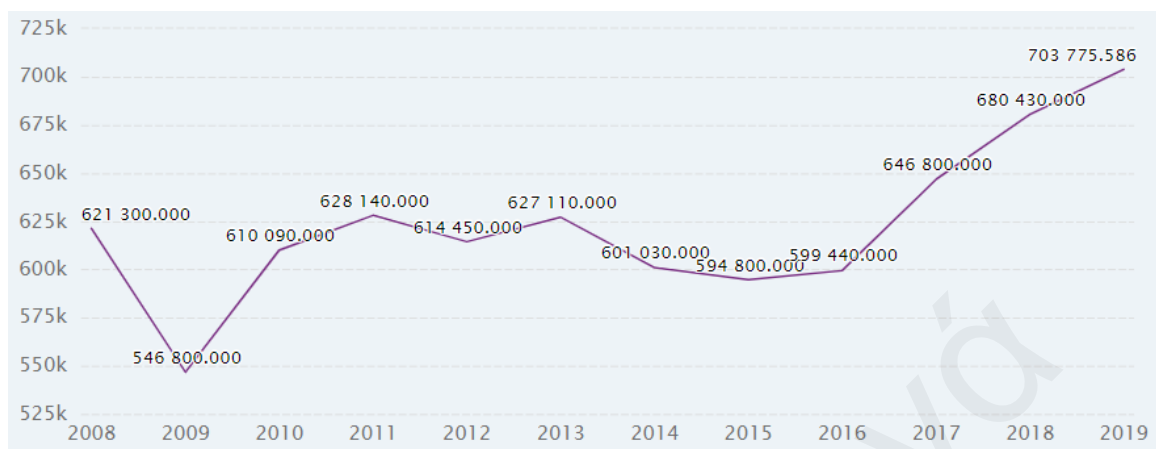
Στους παρακάτω πίνακες επιπρόσθετα παρουσιάζεται το μέγεθος της παραγωγής φυσικού αερίου και ο όγκος των εξαγωγών που αφορά την Ρωσία και το Ιράν.

Γράφημα 1. Εξαγωγές φυσικού αερίου Ρωσίας 2008-2019

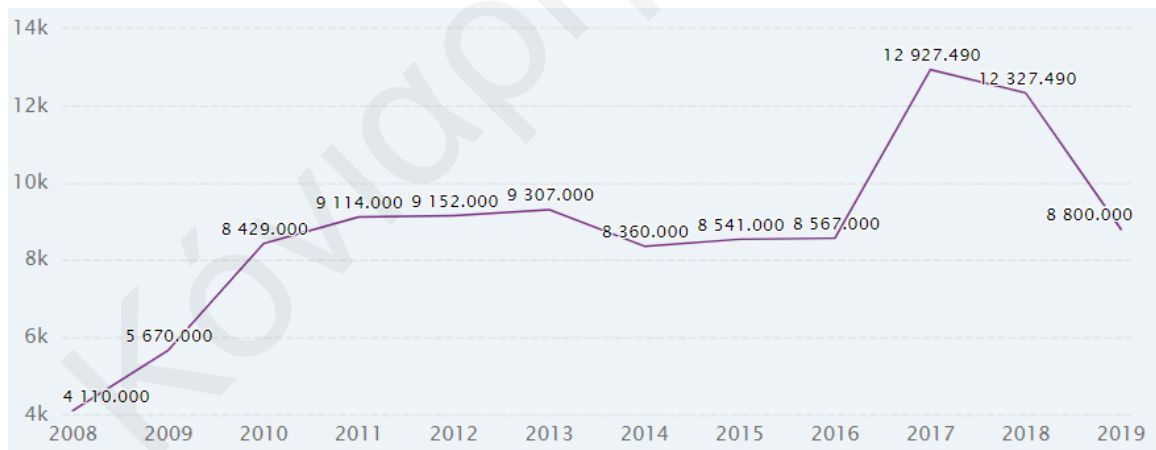
Πηγή: www.ceicdata.com

Γράφημα 2. Παραγωγή φυσικού αερίου Ρωσίας 2008-2019

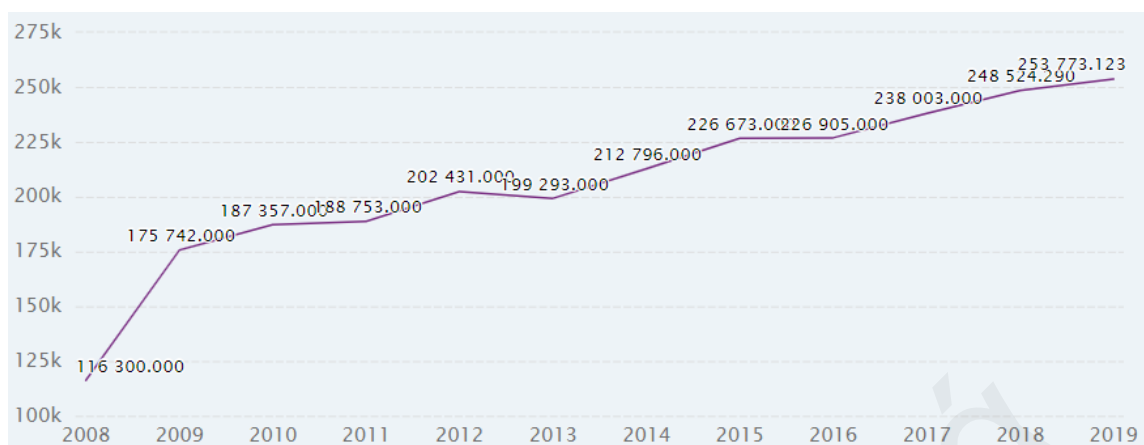
Πηγή: www.ceicdata.com

Γράφημα 3. Εξαγωγές φυσικού αερίου Ιράν 2008-2019

Πηγή: www.ceicdata.com

Γράφημα 4. Παραγωγή φυσικού αερίου Ιράν 2008-2019

Πηγή: www.ceicdata.com

Σημειώνεται, επιπρόσθετα, ότι κατά κανόνα οι δραστηριότητες της βιομηχανίας φυσικού αερίου χωρίζονται σε τρεις τομείς. Συγκεκριμένα, ο τομέας εξερεύνησης και εξόρυξης (upstream) είναι το τμήμα εκείνο της βιομηχανίας που ασχολείται με όλες τις δραστηριότητες που αφορούν την παραγωγή φυσικού αερίου, όπως η εξερεύνηση, ο εντοπισμός αποθεμάτων, η γεώτρηση, η εξόρυξη κτλ. Γενικά, οι upstream λειτουργίες αναφέρονται σε όλες τις δραστηριότητες που απαιτούνται για την εύρεση και εξόρυξη φυσικού αερίου. Ο τομέας επεξεργασίας και διάθεσης (downstream) είναι το τμήμα της βιομηχανίας εκείνο που ασχολείται με την επεξεργασία, διύλιση, εμπορία και διανομή φυσικού αερίου. Οι ενέργειες που πραγματοποιούνται στον downstream τομέα μετατρέπουν το φυσικό αέριο από πρώτες ύλες σε εμπορεύσιμα προϊόντα με καθορισμένες προδιαγραφές. Ο τομέας εμπορίας (midstream) είναι το τμήμα της βιομηχανίας φυσικού αερίου που συνδέει τους δυο παραπάνω τομείς μέσω της μεταφοράς και αποθήκευσης φυσικού από τις εγκαταστάσεις παραγωγής στις εγκαταστάσεις επεξεργασίας (Fanchi & Christiansen, 2016). Είναι λογικό, λοιπόν, η παγκόσμια βιομηχανία φυσικού αερίου περιλαμβάνει πολλές εταιρείες όλων των μεγεθών και δυνατοτήτων μεταξύ των οποίων και οι εθνικές κρατικές εταιρείες. Οι εταιρείες αυτές ελέγχονται από τις εθνικές κυβερνήσεις και έχουν συσταθεί για τη διαχείριση των ενεργειακών πόρων της χώρας. Στην πραγματικότητα, οι περισσότερες από τις εθνικές εταιρείες πετρελαίου ανήκουν εν μέρει σε ιδιώτες επενδυτές, αλλά τα κράτη συνεχίζουν να είναι οι κύριοι μέτοχοι (Inkpen & Moffett, 2011). Στο πλαίσιο

αυτό τόσο στην Ρωσία όσο και στο Ιράν την παραγωγή, επεξεργασία και εμπορία φυσικού αερίου αναλαμβάνουν δύο εθνικές κρατικές εταιρείες και συγκεκριμένα η Gazprom και η National Iranian Gas Company (NIGC) αντίστοιχα, οι οποίες και αναλαμβάνουν όλο το εύρος των midstream, upstream και downstream δραστηριοτήτων. Θα πρέπει, επίσης, να σημειωθεί, ότι και οι δύο εταιρίες εξυπηρετούν και πολιτικά συμφέροντα εκτός από οικονομικά και ενεργειακά, καθώς είναι σε θέση να ασκήσουν πιέσεις σε συνεννόηση με την κυβέρνηση προκειμένου να επιτευχθούν πολιτικές σκοπιμότητες (π.χ. η διαμάχη Ρωσίας- Ουκρανίας από το 2006 που οδήγησε σε διακοπή παροχής φυσικού αερίου από τη Ρωσία). Επίσης, Ως εταιρίες με μεγαλύτερο μέτοχο το ίδιο το κράτος, αρκετοί κρατικοί αξιωματούχοι εργάστηκαν στις εταιρίες αυτές μετά την πολιτική τους σταδιοδρομία και τόσο στην Ρωσία, όσο και στο Ιράν, γεγονός που εξηγεί την σχέση μεταξύ κράτους και ενεργειακής εταιρίας καθώς και τα συμφέροντα που εξυπηρετούνται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

Η ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ ΤΗΣ ΡΩΣΙΑΣ

Από τη στιγμή της κατάρρευσης της Σοβιετικής Ένωσης και έπειτα η Ρωσία σταδιακά αναδείχθηκε εκ νέου σε μία παγκόσμια δύναμη αξιοποιώντας μεταξύ άλλων και τους ενεργειακούς της πόρους. Όσο η ζήτηση για ενέργεια αυξάνονταν διαρκώς τόσο περισσότερο σημαντική γινόταν η θέση της Ρωσίας, δεδομένου ότι διέθετε τα μεγαλύτερα κοιτάσματα φυσικού αερίου με τεράστια διαφορά από τις υπόλοιπες χώρες. Έτσι λοιπόν, γρήγορα η Ρωσία κατέστη ο μεγαλύτερος παραγωγός και εξαγωγέας φυσικού αερίου. Η Μόσχα όμως αντιλήφθηκε ότι θα μπορούσε να αξιοποιήσει την ενέργεια ως ένα εργαλείο για την εξωτερική της πολιτική και επένδυσε στην ενεργειακή της διπλωματία προκειμένου να ενισχύσει τη διεθνή της επιρροή (Chun, 2008).

Η ενέργεια λοιπόν αποτελεί ένα σημαντικό εργαλείο για την εξωτερική πολιτική της Ρωσίας και μία σημαντική πηγή για την οικονομική και πολιτική της ισχύ αλλά και την προβολή της στη διεθνή σκηνή. Στην πραγματικότητα χωρίς την δυνατότητα να παράγει και να εμπορεύεται τους ενεργειακούς της πόρους, η Ρωσία δεν θα είχε το κύρος και την θέση που έχει σήμερα στο διεθνές περιβάλλον και δεν θα μπορούσε να ασκεί επιρροή με την ίδια ένταση. Παράλληλα, η απουσία αυτού του εργαλείου της

ενεργειακής διπλωματίας θα είχε ως αποτέλεσμα να μην απολαμβάνει τις τόσο προνομιακές σχέσεις με πολλές από τις γειτονικές της και όχι μόνο χώρες. Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον μάλιστα ότι αυτή η όσμωση ανάμεσα στην ενεργειακή και την εξωτερική πολιτική της Ρωσίας δεν αποτελούσε ένα μόνιμο χαρακτηριστικό της. Πράγματι, κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου η Σοβιετική Ένωση αντλούσε ισχύ κυρίως από την στρατιωτική της υπεροπλία, και όχι από τους ενεργειακούς της πόρους. Σήμερα ωστόσο η κατάσταση αυτή έχει αντιστραφεί. Τα τεράστια αποθέματα ενεργειακών πόρων που διαθέτει η Ρωσία σε φυσικό αέριο και πετρέλαιο αποτελούν έναν κρίσιμο παράγοντα στις διακρατικές της σχέσεις και αξιοποιούνται ως ένα μέσο άσκηση πολιτικής επιρροής (Lough, 2011).

Το γεγονός ωστόσο ότι η Ρωσία αξιοποιεί τους ενεργειακούς της πόρους όχι μόνο για να αντλήσει έσοδα αλλά και για να προωθήσει τις πολιτικές της επιδιώξεις καθιστά τη Ρωσία έναν αναξιόπιστο εμπορικό εταίρο για τις χώρες οι οποίες εισάγουν φυσικό αέριο από τη Ρωσία, Όσο η Μόσχα αξιοποιεί τους ενεργειακούς πόρους ως πολιτικό εργαλείο προκειμένου να αποκαταστήσει το κύρος και την επιρροή της στο διεθνές σύστημα τόσο ενισχύεται ανασφάλεια των εμπορικών της εταίρων. Έτσι λοιπόν εκτιμάται ότι η Ρωσία θέτει σημαντικές απειλές σε όρους ενεργειακής ασφάλειας, ιδιαίτερα στις ευρωπαϊκές χώρες. Η ενεργειακή διπλωματία της Μόσχας άλλωστε πολλές φορές καταφεύγει ουσιαστικά σε εκβιασμούς με στόχο την προώθηση της βούλησης της Μόσχας. Αυτό το αίσθημα της απειλής στους εμπορικούς εταίρους της Ρωσίας ενισχύεται ακόμη περισσότερο από τον αυταρχισμό του πολιτικού συστήματος της Ρωσίας και τον έντονο κρατικό παρεμβατισμό ιδιαίτερα στην περίπτωση της Gazprom η οποία και είχε επανα-κρατικοποιηθεί (Monaghan, 2007).

Η εξωτερική πολιτική και η ενεργειακή πολιτική της Ρωσίας συγχωνεύτηκαν ουσιαστικά κάτω υπό την ηγεσία από τον Β. Πούτιν. Το Κρεμλίνο κατά την περίοδο αυτή αξιοποίησε το πλεονέκτημα της Ρωσίας ως παραγωγού και εξαγωγέα ενεργειακών πόρων με βραχίονα την Gazprom και με την διαρκή εμπλοκή του ρώσου προέδρου στη διαδικασία λήψης αποφάσεων. Στο πλαίσιο αυτή η ρωσική ενεργειακή διπλωματία έχει διατηρήσει πολλά σοβιετικά χαρακτηριστικά και μεθόδους στις διακρατικές σχέσεις. Τα μοναδικά χαρακτηριστικά αυτά της σοβιετικής/ρωσικής διπλωματίας είναι η ικανότητά να χρησιμοποιούν τις διαπραγματεύσεις ως μέσο προώθησης των ρωσικών εθνικών συμφερόντων, αλλά και ως μέσο επιρροής και χειραγώγησης αξιοποιώντας συχνά και αθέμιτα μέσα. Σήμερα, η Ρωσία επιδιώκει να

κάνει ότι είναι δυνατόν να ανακτήσει την επιρροή που απολάμβανε παλιότερα και το γεγονός ότι είναι μια ενεργειακή υπερδύναμη δεν θα μπορούσε παρά να αξιοποιηθεί προς την κατεύθυνση αυτή. Η επιτυχημένη ενεργειακή διπλωματία εκ μέρους της Μόσχας , ιδίως στις χώρες της σοβιετικής σφαίρας επιρροής, έχει καταφέρει να δημιουργήσει εσωτερικές ρίζες στην Ευρωπαϊκή Ένωση υπονομεύοντας επιτυχημένα τις κοινές της δράσεις εις βάρος των συμφερόντων της Ρωσίας (Slobodian, 2018).

Γίνεται λοιπόν αντιληπτό ότι η ενέργεια και το φυσικό αέριο έχουν μία στρατηγική διάσταση για τη Ρωσία. Σε πολιτικούς και οικονομικούς όρους άλλωστε οι ενεργειακοί πόροι συνιστούν τον ισχυρότερο δεσμό ανάμεσα στην Ρωσία και στον υπόλοιπο κόσμο και παράλληλα ένα κανάλι αλληλεξάρτησης. Παρά το γεγονός ότι τα έσοδα της Ρωσίας από το πετρέλαιο είναι υψηλότερα σε σχέση με αυτά του φυσικού αερίου, εντούτοις είναι οι ιδιαιτερότητες του εμπορίου του φυσικού αερίου μέσω αγωγών που προσδίδουν ισχύ στην Ρωσία. Στο πλαίσιο αυτό το φυσικό αέριο γίνεται κατανοητό ως εργαλείο για την επίτευξη όχι μόνο οικονομικών στόχων αλλά και πολιτικών επιδιώξεων. Υπό το πρίσμα αυτό το φυσικό αέριο και γενικότερα οι ενεργειακοί πόροι καθίστανται ένα ζωτικό στρατηγικό περιουσιακό στοιχείο που προσδίδει στη Μόσχα τη δυνατότητα να επηρεάζει τις πολιτικές άλλων χωρών οι οποίες εξαρτώνται από αυτήν εξαιτίας των ενεργειακών προμηθειών. Η ανάδειξη βέβαια του φυσικού αερίου σε στρατηγικό πόρο για την Ρωσία έχει ως προϋπόθεση τον κρατικό έλεγχο της παραγωγής και εμπορίας του φυσικού αερίου κάτι το οποίο επιτυγχάνεται μέσω της ιδιότητας της Gazprom ως κρατικής ρωσικής επιχείρησης. Αυτό συνεπάγεται ότι το εμπόριο φυσικού αερίου πολιτικοποιείται και άρα εξυπηρετεί πρωτίστως πολιτικούς παρά εμπορικούς και οικονομικούς σκοπούς (Ćwiek-Karłowicz et al., 2015).

2.1 Οι ρωσικοί αγωγοί φυσικού αερίου

Source: researchgate.net

Urengoy – Pomary – Uzhgorod, “Brotherhood, Progress

Ο τρόπος με τον οποίον η Μόσχα αξιοποιεί την ενεργειακή της πολιτική και ειδικότερα αυτή που αφορά το φυσικό αέριο προκειμένου να προωθήσει την διεθνή της ατζέντα και να την αξιοποιήσει ως εργαλείο εξωτερικής πολιτικής αποτυπώνεται έκδηλα στην περίπτωση της Ουκρανίας. Αναλυτικότερα, το 2006 οι διαφορές μεταξύ Ρωσίας και Ουκρανίας που είχαν προκύψει ως προς την τιμολόγηση του φυσικού αερίου είχαν ως αποτέλεσμα η Gazprom να διακόψει την προμήθεια της Ουκρανίας με φυσικό αέριο έτσι ώστε να οδηγήσει σε έλλειψη και να αυξήσει τη διαπραγματευτική ισχύ της Ρωσίας. Ως απάντηση όμως η Ουκρανία στην ενέργεια αυτή, διέκοψε την ροή του φυσικού αερίου, το οποίο διέρχονταν μέσα από τη χώρα και κατευθύνονταν προς τις ευρωπαϊκές αγορές. Ο τρόπος με τον οποίο η Μόσχα και η Gazprom διαχειρίστηκαν το ζήτημα της Ουκρανίας δημιούργησε ανησυχίες στην Ευρώπη ως προς την αξιοπιστία της Ρωσίας ως σταθερό προμηθευτή ενέργειας. Τα ευρωπαϊκά κράτη, δηλαδή, αντιλαμβανόμενα την ενεργειακή τους εξάρτηση από την Ρωσία άρχισαν να ανησυχούν ότι η Μόσχα θα εκμεταλλευτεί την κατάσταση αυτή προκειμένου να επιτύχει πολιτικούς στόχους και να ασκήσει πίεση στην Ευρώπη (Blinick, 2008).

Η επανάληψη των ίδιων προβλημάτων το 2009, όπου η Ρωσία διέκοψε την ροή φυσικού αερίου προς την Ουκρανία και προς έναν αριθμό ευρωπαϊκών χωρών κυρίως της νοτιοανατολικής Ευρώπης εγείροντας ποικίλα ζητήματα επιδείνωσε την εικόνα της Ρωσίας ακόμη περισσότερο στα μάτια των ευρωπαίων εταίρων της στον ενεργειακό κλάδο, ενώ παράλληλα είχε καταστήσει σαφές ότι η Ουκρανία ήταν μία προβληματική χώρα ως δίοδος μεταφοράς φυσικού αερίου. Από το 2009 και έπειτα οι προσπάθειες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των κρατών-μελών να διαφοροποιήσουν τις πηγές των ενεργειακών πόρων που χρησιμοποιούσαν και να μειώσουν την εξάρτησή τους από τη Ρωσία εντατικοποιήθηκαν για ακόμη μία φορά. Η κρίση του 2009 κατέδειξε την ευπάθεια της Ευρώπης εξαιτίας της ενεργειακής της εξάρτησης και τόνισε τις πολιτικές διαστάσεις που διέπουν το εμπόριο των ενεργειακών πόρων. Το ζήτημα της διένεξης Ρωσίας-Ουκρανίας ερμηνεύτηκε στην Ευρώπη έως μια κρίση ενεργειακής ασφαλείας στην οποία η Ρωσία χρησιμοποίησε μόνο προσχηματικά τις τιμές του φυσικού αερίου, τους όρους της διαμετακομιδής και την συσσώρευση χρέους από την Ουκρανία. Η Ρωσία φάνηκε ότι ήταν πρόθυμη να αφήσει την Gazprom να υποστεί τεράστια οικονομική ζημιά προκειμένου να προωθήσει στους πολιτικούς της στόχους χρησιμοποιώντας την ενέργεια ως ένα όχημα εξωτερικής πολιτικής (Vahtra, 2009).

Επιπρόσθετα, η ροή φυσικού αερίου προς την Ευρώπη μέσω της Ουκρανίας δέχτηκε ένα ακόμη πλήγμα το 2014 εξαιτίας της κρίσης στην Κριμαία της Ουκρανίας. Έτσι, μετά από τις στρατιωτικές παρεμβάσεις της Ρωσίας στην Κριμαία το ζήτημα της ενεργειακής ασφάλειας της Ευρώπης επιδεινώθηκε ακόμα περισσότερο καθώς οι πολεμικές εντάσεις στην περιοχή αυτή καταστούσαν την ενεργειακή ασφάλεια της Ευρώπης ακόμη πιο επίφοβη. Έτσι, η Ευρώπη ωθήθηκε σε μία ακόμα πιο έντονη προσπάθεια διαφοροποίησης και ανεξάρτησης από το ρωσικό φυσικό αέριο. Πράγματι, οι αγωγοί φυσικού αερίου που διέρχονται μέσα από την Ουκρανία προκειμένου να ενώσουν την Ρωσία, ως παραγωγό και εξαγωγέα, με την Ευρώπη, ως καταναλωτή και εισαγωγέα, ανέδειξαν τον λόγο για τον οποίο το εμπόριο φυσικού αερίου είναι ευάλωτο όχι μόνο σε τοπικές πολιτικές και στρατιωτικές κρίσεις, αλλά και για την ιδιότητά του να μπορεί να αξιοποιηθεί ως εργαλείο πολιτικής επιτρέποντας στην Μόσχα να το εκμεταλλευτεί για πολιτική πίεση σε μία σειρά ευρωπαϊκών χωρών (De Micco & Hannaoui-Saulais, 2014).

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 λοιπόν, μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, πάνω από το 90% των ρωσικών εξαγωγών φυσικού αερίου στην Ευρώπη

πραγματοποιούνταν μέσω Ουκρανίας. Αυτή η δίοδος μεταφοράς ήταν μια σοβιετική κληρονομιά των υποδομών των αγωγών φυσικού αερίου που συνέχισε να χρησιμοποιείται και για τις εξαγωγές ρωσικού φυσικού αερίου. Στη μετα-σοβιετική περίοδο όμως και όσο η Ουκρανία συνέχιζε να παραμένει η σημαντικότερη δίοδος μεταφοράς φυσικού αερίου, η Ρωσία προσπάθησε με πρόσθετα project αγωγών να μειώσει την εξάρτηση της ίδιας από την Ουκρανία με κύριο παράδειγμα τους αγωγούς Blue Stream και Nord Stream. Ο σημαντικότερος ωστόσο στόχος των νέων αυτών αγωγών φυσικού αερίου ήταν στην πραγματικότητα η προσπάθειά της Ρωσίας να αποτρέψει την Ευρώπη από το να αναζητήσει πηγές φυσικού αερίου από άλλες χώρες (Pirani et al., 2020).

Nord Stream-Nord Stream 2

Η κατασκευή ενός μεγάλου δικτύου αγωγών φυσικού αερίου στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1960 επέτρεψε στη Σοβιετική Ένωση να γίνει ο μεγαλύτερος εξαγωγέας φυσικού αερίου στον κόσμο. Στον πυρήνα αυτού του δικτύου αγωγών βρίσκονται οι αγωγοί που συνδέουν τη Ρωσία με την Ανατολική Ευρώπη διασχίζοντας την Ουκρανία και τη Λευκορωσία. Αργότερα, αυτοί οι αγωγοί συμπληρώθηκαν από τον αγωγό Yamal-Europe που ξεκίνησε να λειτουργεί στα τέλη της δεκαετίας του 1990 μέσω της Λευκορωσίας, της Πολωνίας και της Γερμανίας. Μετά όμως από τις επανειλημμένες και παρατεταμένες συγκρούσεις με χώρες διέλευσης στην επικράτεια της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, και ειδικότερα στην Ουκρανία (2005–2006, 2009 και 2014–2015) η διαφοροποίηση των αγωγών για την προμήθεια ρωσικού φυσικού αερίου προς την Ευρώπη έγινε σημαντικό μέρος της στρατηγικής των εξαγωγών φυσικού αερίου της Ρωσίας. Έτσι λοιπόν, ο πρώτος ρωσικός αγωγός εξαγωγής φυσικού αερίου στη Δυτική Ευρώπη που αποφεύγει διάφορες χώρες διέλευσης είναι ο αγωγός Nord Stream. Αυτό ο αγωγός μήκους 1.200 χιλιομέτρων έχει συνολική δυναμικότητα 55 bcm ετησίως και διατρέχει τη Βαλτική Θάλασσα καταλήγοντας στη Γερμανία. Η κατασκευαστική συμφωνία μεταξύ της Gazprom, η οποία περιλαμβάνει και τους Γερμανούς εταίρους της E.ON Ruhrgas και BASF υπογράφηκε τον Σεπτέμβριο του 2005 με τη ρητή υποστήριξη της Μόσχας και του Βερολίνου. Ο αγωγός άρχισε να λειτουργεί στα τέλη του 2011 (Heinrich, 2018).

Συμπληρωματικά στον Nord Stream, ο αγωγός φυσικού αερίου Nord Stream II κατά μήκος του βυθού της Βαλτικής Θάλασσας στοχεύει στην αύξηση της προσφοράς φυσικού αερίου από τη Ρωσία στη Γερμανία και σε άλλες χώρες της ΕΕ. Ο αγωγός αυτός εξυπηρετεί αμοιβαία οικονομικά συμφέροντα: από την μια πλευρά την προβλεπόμενη αύξηση της ζήτησης φυσικού αερίου στις αγορές της ΕΕ και από την άλλη πλευρά την ανάγκη ενίσχυσης της ενεργειακής ασφάλειας της ΕΕ. Η υλοποίηση του Nord Stream II περιπλέκεται από την νομοθεσία της ΕΕ για την ενέργεια και από την αυξανόμενη επιρροή των γεωπολιτικών παραγόντων στη συνεργασία ΕΕ - Ρωσίας, συμπεριλαμβανομένων εκείνων που απορρέουν από την επιθετική ενεργειακή διπλωματία των ΗΠΑ και την προσπάθεια της Ουάσιγκτον να αποτρέψει την επιτυχία του αγωγού και να προωθήσει τα γεωπολιτικά της συμφέροντα (Zhiznin & Timokhov, 2019).

Ο αγωγός αυτός έχει προκαλέσει αντιδράσεις από πολλές χώρες της Ευρώπης, αλλά η Γερμανία, ο κύριος εταίρος της Ρωσίας σε αυτό το έργο, υποστήριξε ότι ο Nord Stream II θα συμβάλει στην ενεργειακή ασφάλεια της Ευρώπης. Ο Nord Stream αντικατοπτρίζει ουσιαστικά τις εντάσεις που υπάρχουν στις σχέσεις ΕΕ-Ρωσίας και τις διμερείς ενεργειακές συμφωνίες που υπονομεύουν την κοινή ενεργειακή πολιτική της ΕΕ. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή είχε αναγνωρίσει αυτό το έργο ως στοιχείο μιας στρατηγικής διαφοροποίησης για το ενεργειακό μείγμα της ΕΕ, αλλά ο Nord Stream II συνέχιζε να εγείρει ανησυχίες για πολιτικά, οικονομικά, περιβαλλοντικά θέματα καθώς και θέματα ασφάλειας. Συγκεκριμένα, οι υποστηρικτές του Nord Stream το θεωρούν ως βασικό έργο υποδομής Ρωσίας-ΕΕ που μπορεί να ενισχύσει την ευρωπαϊκή ενεργειακή ασφάλεια, ιδίως για τη Γερμανία, προσθέτοντας μια ακόμη διαδρομή διέλευσης. Ωστόσο, από την αντίπαλη μεριά ασκήθηκε κριτική ότι ο Nord Stream, υποστηρίζοντας ότι θα μείωνε στην πράξη την ενεργειακή ασφάλεια, καθώς θα αύξανε την ενεργειακή εξάρτηση της ΕΕ από το ρωσικό φυσικό αέριο. Επιπλέον, ο αγωγός αυτός έχει ερμηνευτεί ως ένα διμερές ζήτημα Γερμανίας-Ρωσίας που υπονομεύει τα συμφέροντα της ΕΕ στο σύνολό της. Παρά την κριτική, η Gazprom και οι μεγάλες ευρωπαϊκές εταιρείες ενέργειας συμφώνησαν να διπλασιάσουν τη χωρητικότητα του αγωγού κατασκευάζοντας τον Nord Stream II, μέρος του οποίου ξεκίνησε να λειτουργεί τον Μάιο του 2021. Η ενέργεια αυτή θεωρείται ως μια διπλωματική και εμπορική νίκη της Ρωσίας σε μια περίοδο που η ΕΕ προσπαθούσε να ενισχύσει την ενεργειακή ασφάλεια της ως βασική προτεραιότητα. Η δημιουργία του Nord

Stream II αναδεικνύει την Gazprom ως ένα αποτελεσματικό εργαλείο της εξωτερικής πολιτικής της ρωσικής κυβέρνησης, καθώς η συμφωνία αυτή ερχόταν σε αντίθεση με τις κυρώσεις της ΕΕ κατά της Ρωσίας εξαιτίας της σύγκρουσης στην Ουκρανία. Κατά συνέπεια, η ΕΕ απέδειξε ότι είναι ένας κατακερματισμένος δρών στη διεθνή σκηνή. Από την μια πλευρά, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή καταδικάζει την επιθετική πολιτική της Ρωσίας και, από την άλλη, τα κράτη-μέλη συνεχίζουν να επιδιώκουν τα εθνικά τους ενεργειακά συμφέροντα υπονομεύοντας την κοινή ευρωπαϊκή ενεργειακή πολιτική. Οι εμπλεκόμενες χώρες στον αγωγό Nord Stream, Φινλανδία, Σουηδία, Δανία αλλά κυρίως η Γερμανία, ισχυρίζονται ότι η συμφωνία για τον αγωγό είναι απλά μια εμπορική συμφωνία χωρίς γεωπολιτικές διαστάσεις, αλλά αυτό όχι μόνο υποκρύπτει μια υπεκφυγή αλλά αντιστρατεύεται και τις πολιτικές δεσμεύσεις προς το ενοποιητικό εγχείρημα στην ΕΕ (Hedberg, 2015).

Blue Stream

Ο αγωγός Blue Stream σχεδιάστηκε για τη μεταφορά ρωσικού φυσικού αερίου στην Τουρκία από τη Μαύρη Θάλασσα. Το 1997, η Ρωσία και η Τουρκία υπέγραψαν μια διακυβερνητική συμφωνία σύμφωνα την οποία η Ρωσία θα προμήθευε την Τουρκία με 365 δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα bcm φυσικού αερίου μέσω του Blue Stream σε διάστημα 25 ετών. Η κατασκευή του αγωγού ξεκίνησε το 1997 και αναλήφθηκε από τη Ρωσία και την Ιταλία καθώς περιλαμβάνει μια κοινοπραξία μεταξύ της Gazprom και της ιταλικής ENI. Οι εμπορικές προμήθειες φυσικού αερίου μέσω του αγωγού Blue Stream ξεκίνησαν το 2003 (Bacik, 2006).

Ο αγωγός Blue Stream έγινε ένα αμφιλεγόμενο ζήτημα στην Άγκυρα επειδή θα μπορούσε να αυξήσει την ενεργειακή εξάρτηση της Τουρκίας από τη Ρωσία. Πράγματι, σε μια πρόσφατα αναπτυγμένη αγορά, αυτή του φυσικού αερίου, όπου δεν υπήρχαν σχεδόν καθόλου εναλλακτικοί προμηθευτές, η Άγκυρα περιορίστηκε σε ένα άκαμπτο συμβόλαιο με την Μόσχα (Winrow, 2004). Η Τουρκία βέβαια σχεδίαζε να αποκτήσει και εναλλακτικούς προμηθευτές στην εγχώρια αγορά φυσικού αερίου, για να επιτύχει μείωση της επιρροής της Μόσχας, ωστόσο η Ρωσία συνέχισε να είναι ο κυρίαρχος παράγοντας ενέργειας στις επόμενες δεκαετίες. Το ρωσικό φυσικό αέριο μάλιστα δεν θα χρησιμοποιούνταν μόνο στη θέρμανση και τη βιομηχανία αλλά θα χρησιμοποιούνταν και για την παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας αυξάνοντας την ευπάθεια ολόκληρης της τουρκικής οικονομίας σε πιθανές διαταραχές του εφοδιασμού.

Γι' αυτό τον λόγο, όταν κατασκευάστηκε ο Blue Stream το ρωσικό φυσικό αέριο είχε μια σαφή κυριαρχία στην τουρκική αγορά, καθώς οι προμήθειες μικρότερων ποσοτήτων φυσικού αερίου από το Ιράν και το Αζερμπαϊτζάν δεν συνέβαλαν σημαντικά στον περιορισμό της υπεροχής της Ρωσίας (Austvik & Rzaeva, 2016). Βέβαια, πρέπει να σημειωθεί ότι χωρίς τον Blue Stream η τουρκική αγορά φυσικού αερίου δεν θα είχε αναπτυχθεί με τέτοιο ρυθμό και η παροχή ενέργειας στην ταχέως αναπτυσσόμενη τουρκική οικονομία θα μετατρέπονταν σε εμπόδιο. Μέχρι το τέλος περίπου της δεκαετίας του 2010, το φυσικό αέριο αποτελούσε σχεδόν το ένα τρίτο της κατανάλωσης ενέργειας της Τουρκίας ενώ το σύνολο του σχεδόν εισάγεται. Μεταξύ αυτών των εισαγωγών το μερίδιο της Ρωσίας είναι λίγο πάνω από το μισό, αναδεικνύοντας την σημασία της Μόσχας στις ενεργειακές αγορές της Τουρκίας και την εξάρτηση της Άγκυρας από τα μακροχρόνια συμβόλαια προμήθειας φυσικού αερίου (Kaynak, 2018).

Η δημιουργία του Blue Stream αποτυπώνει την αποκλιμάκωση των σχέσεων Ρωσίας-Τουρκίας κατά τη δεκαετία του 2000, την οποία ακολούθησε μια σειρά πολιτικών πρωτοβουλιών και οικονομικών/εμπορικών συμφωνιών. Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 2000 η ρωσο-τουρκικές σχέσεις χαρακτηρίζονταν όμως όχι μόνο από στοιχεία συνεργασίας και διπλωματικής επικοινωνίας, αλλά και στοιχεία ανταγωνισμού. Παρά την εντεινόμενη οικονομική αλληλεξάρτηση Μόσχας - Άγκυρας η μεταξύ τους γεωπολιτική αντιπαλότητα διατηρείται (Özdal et al., 2013).

Στο πλαίσιο αυτό, από μια γεωπολιτική άποψη, η περιφερειακή δυναμική έχει αλλάξει δραματικά τα τελευταία είκοσι χρόνια. Όταν ο Blue Stream συμφωνήθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1990, η Ρωσία βρισκόταν στο ναδίρ της ισχύος της προσπαθώντας να ανακάμψει από τα σοκ της κατάρρευσης της Σοβιετικής Ένωσης, ενώ η Τουρκία προσπαθούσε να αναπροσαρμοστεί στις πραγματικότητες ενός μονοπολικού κόσμου όπου αμφισβητήθηκε η χρησιμότητά της στη δυτική συμμαχία. Μόνο μετά την αναζωογόνηση της ρωσικής ισχύος υπό την ηγεσία του Πούτιν στον νέο αιώνα και από μια σειρά ενεργειών που έδειχναν ότι η Μόσχα χρησιμοποιούσε τις εξαγωγές φυσικού αερίου ως εργαλείο πολιτική μόχλευσης, αλλά και μετά από την κρίση στην Ουκρανία που είχε ως αποτέλεσμα προσωρινές διακοπές, η Άγκυρα κατανόησε τα ζητήματα ενεργειακής ασφάλειας που εγείρονταν καθώς και τα γεωπολιτικά θέματα που άπτονταν του εμπορίου φυσικού αερίου. Από την πλευρά της πλέον η Τουρκία, κάνει

προσπάθειες προκειμένου να μειώσει την εξάρτησή της από το ρωσικό φυσικό αέριο και να εμπλουτίσει το ενεργειακό της μείγμα (Kaynak, 2018).

Power of Siberia

Το 2014 υπογράφηκε μία πολύ σημαντική συμφωνία για την δημιουργία ενός αγωγού φυσικού αερίου που θα ένωνε την Ρωσία με την Κίνα με στόχο την ικανοποίηση των αναγκών της κινεζικής αγοράς στο πλαίσιο μιας 30ετούς σύμβασης που αφορούσε προμήθεια φυσικού αερίου πάνω από 1 τcm. Τα δύο συμβαλλόμενα μέρη στην σινο-ρωσική συμφωνία αυτή ήταν η κρατική κινεζική εταιρεία CNPC (China National Petroleum Corporation) και η ρωσική Gazprom. Η συμφωνία αυτή στρέφει στρατηγικά την ενεργειακή πολιτική της Ρωσίας προς τις ασιατικές αγορές. Ωστόσο, ο αναπροσανατολισμός της Ρωσίας προς την Κίνα και την Ασία ευρύτερα δεν στερείται γεωπολιτικών κινδύνων καθώς η κινεζική οικονομική ισχύς είναι ασύμμετρη σε σχέση με την ρωσική οικονομική ισχύ και της επιτρέπει να ασκήσει έλεγχο στην ενεργειακή σχέση αυτή. Στην πράξη, η Ρωσία, αντίθετα με άλλες διακρατικές της σχέσεις, δεν έχει το «πάνω χέρι» στην ενεργειακή συμφωνία αυτή και κατά συνέπεια δεν θα μπορούσε να διαπραγματευτεί τους όρους της από μια ευνοϊκή θέση ισχύος (Paik, 2018).

Η συμφωνία αυτή βέβαια, θα είναι αποφέρει οφέλη και στις δύο εμπλεκόμενες χώρες καθώς η Μόσχα επιδιώκει να διαφοροποιηθεί εξαγωγικά ως προς τις ευρωπαϊκές αγορές και να εξάγει φυσικό αέριο και σε άλλες περιοχές, ενώ η ενεργειακή τροφοδότηση της κινεζικής βιομηχανίας έχει ως προϋπόθεση την αξιοπιστία και την σταθερότητα ως προς τις εισαγωγές φυσικού αερίου και πετρελαίου. Είναι σημαντικό ότι η σύσφιξη της ενεργειακής συνεργασίας Πεκίνο-Μόσχας θα μπορούσε να ενισχύσει την ασφάλεια στην Ασία καθώς εμβαθύνει ευρύτερα τις πολιτικοοικονομικές τους σχέσεις (Nezhnikova et al., 2018).

Πέρα από τις αδιαμφισβήτητες οικονομικές πτυχές που αφορούν την λειτουργία του Power of Siberia, η ενεργειακή σχέση που καθιερώνει μεταξύ Κίνας-Ρωσίας έχει και πολιτικές πτυχές. Ειδικότερα, η Ρωσία αποφάσισε να αναπροσανατολιστεί προς την Κίνα αναζητώντας καινούργιες αγορές. Άλλωστε η κρίση της Κριμαίας και οι κυρώσεις από την Δύση υπήρξε ένα πρόσθετο κίνητρο προκειμένου η Μόσχα να αναζητήσει να εμπλουτίσει το χαρτοφυλάκιο των εξαγωγικών της αγορών. Ωστόσο η Ευρώπη συνεχίζει να αποτελεί για την Gazprom την κύρια εξαγωγική αγορά από την οποία εξαρτάται και αυτή σε μεγάλο βαθμό (Henderson, 2018).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

Η ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑ ΤΟΥ ΙΡΑΝ

Το Ιράν συνιστά μια ισχυρή περιφερειακή δύναμη στην Μέση ανατολή. Δεδομένης της μεγάλης του έκτασης, του μεγάλου πληθυσμού του και της μοναδική γεωγραφικής θέσης κατά μήκος της διαδρομής διέλευσης Ανατολής-Δύσης, το Ιράν, ήδη από την αρχαιότητα, έχει μια κυρίαρχη θέση στην περιοχή. Η νίκη της επανάστασης του 1979, μια εθνική, αντιμοναρχική εξέγερση με ένα μείγμα από δημοκρατικά και ισλαμικά χαρακτηριστικά, συνέβαλε στη δημιουργία μιας νέας επαναστατικής τάξης στη χώρα. Οι επιπτώσεις ήταν δραστικές και η επανάσταση επηρέασε βαθιά τις εξωτερικές σχέσεις της χώρας, όχι μόνο στην άμεση γειτονιά του Ιράν του αλλά και σε όλη την Μέση Ανατολή και στον υπόλοιπο κόσμο. Οποιαδήποτε αντικειμενική ανάλυση των μοναδικών χαρακτηριστικών θα υποδείκνυε τις σημαντικές δυνατότητες του Ιράν ως εξέχοντα περιφερειακό παράγοντα που μπορεί να συμβάλει ενεργά στην αποκατάσταση της περιφερειακής ασφάλειας και σταθερότητας διαδραματίζοντας καταλυτικό ρόλο κατά τη διάρκεια αυτής της τρέχουσας μεταβατικής περιόδου στάδιο στις διεθνείς σχέσεις. Το Ιράν πράγματι, αξιοποιώντας τις εγγενείς του δυνατότητες θα μπορούσε να προάγει τις εθνικές του φιλοδοξίες και ταυτόχρονα να συμβάλλει στην μακροπρόθεσμη ανάπτυξη του (Zarif, 2014).

Η εξωτερική πολιτική της Τεχεράνης μετά από την Επανάσταση του 1979 έχει ως θεμελιώδη σκοπό την διασφάλιση της εθνικής κυριαρχίας, αλλά ταυτόχρονα και την προστασία της ισλαμικής πολιτικής τάξης μετά το 1979. Έτσι, οι κύριοι στόχοι του Ιράν ως προς την εξωτερική πολιτική περιλαμβάνουν την διασφάλιση της εθνικής κυριαρχίας και ανεξαρτησίας της χώρας, την ασφάλεια των συνόρων του Ιράν, την προστασία του συστήματος διακυβέρνησης της χώρας, την προαγωγή των εθνικών συμφερόντων του Ιράν αλλά και την προστασία των συμφερόντων του ισλαμικού κόσμου (Khanei & Sirat, 2018). Οι παραπάνω στόχοι παρέμειναν σταθερός στόχος της εξωτερικής πολιτικής της χώρας ακόμη και υπό την τρέχουσα ηγεσία του Ρουχανί. Στην πραγματικότητα, αν και ο Ρουχανί παρέκαμψε κάποιες από τις ιδεολογικές αγκυλώσεις της εξωτερικής πολιτικής της Τεχεράνης διατήρησε τους παραδοσιακούς γεωπολιτικούς στόχους της χώρας του οποίους επιδίωξε με μια πιο πραγματιστική προσέγγιση (Yazdani, 2019).

Αναλυτικότερα, η στιγμή που στην εξουσία του Ιράν ανήλθε ο Χασάν Ρουχάνι συνέπεσε με μια από τις πιο ταραχώδεις περιόδους κατά την πρόσφατη ιστορία της Μέσης Ανατολής. Η αναταραχή αυτή έχει παρουσιάσει μοναδικές προκλήσεις στο Ιράν, αλλά ταυτόχρονα και ευκαιρίες. Η εκλογική νίκη του Ρουχάνι το 2013 αύξησε τις προσδοκίες στο εξωτερικό ότι το Ιράν θα εγκαινίαζε μια νέα προσέγγιση στις περιφερειακές και διεθνείς υποθέσεις που είχαν καταστήσει την χώρα απομονωμένη. Σε μεγάλο βαθμό ο Ρουχάνι έχει ωφεληθεί απλώς από το γεγονός ότι στερείται της διχαστικής πολιτικής προσωπικότητας του προκατόχου του, Μαχμούντ Αχμαντινετζάντ. Όμως δεν υπάρχει αμφιβολία ότι κατά την τελευταία περίοδο, η περιφερειακή θέση του Ιράν έχει ενισχυθεί. Η αμερικανική εισβολή στο Ιράκ επέφερε την ανατροπή ενός βασικού περιφερειακού αντιπάλου αλλά και την αποδυνάμωση της ίδιας της επιρροής των ΗΠΑ στην περιοχή. Παράλληλα, το Ιράν βοήθησε τον Μπασάρ αλ Άσαντ, τον βασικό σύμμαχό του στη Συρία, να αντέξει έναν εμφύλιο πόλεμο και να αντιμετωπίσει τις περιφερειακές και διεθνείς προσπάθειες ανατροπής του. Η Τεχεράνη ωστόσο συνέχιζε να αντιμετωπίζει μια μακρά λίστα περιφερειακών προκλήσεων ασφαλείας και βαθιά οικονομικά προβλήματα. Στο πλαίσιο αυτό ο τερματισμός της διεθνούς απομόνωσης του Ιράν και η ενίσχυση της θέσης του Ιράν θεωρήθηκαν προϋπόθεση για την αποκατάσταση της οικονομικής ανάπτυξης της χώρας (Shanahan, 2015).

Η εξωτερική πολιτική του Ιράν λοιπόν μετατοπίζεται για να ανταποκριθεί στο περιφερειακό και παγκόσμιο περιβάλλον, καθώς και την εγχώρια δυναμική. Στο παρελθόν, η ιδεολογία έπαιξε σημαντικό ρόλο ως κινητήρια δύναμη της εξωτερικής πολιτικής της Τεχεράνης. Για παράδειγμα, η ιδέα ότι το Ιράν είχε παγκόσμια ευθύνη απέναντι στους μουσουλμάνους συνέβαλε στην προώθηση μιας στρατηγικής εξαγωγής της επανάστασης μετά το 1979. Η πολιτική ελίτ της χώρας όμως σταδιακά απέρριψε τέτοιες ιδεαλιστικές προσεγγίσεις και η εξωτερική πολιτική του Ιράν άρχισε να εναρμονίζεται με πιο στρατηγικούς και ρεαλιστικούς στόχους. Έτσι λοιπόν εδραιώθηκε μια πιο ισορροπημένη εξωτερική πολιτική, της οποίας το κύριο χαρακτηριστικό είναι η ορθολογική αξιολόγηση της βάσης ισχύος του Ιράν και των στρατηγικών ορίων της εξωτερικής του πολιτικής, σε αντίθεση με τις προηγούμενες προσεγγίσεις που βασίζονταν μόνο ιδεολογικούς πόρους. Ένας από τους πόρους που μπορεί να τροφοδοτήσει την εξωτερική πολιτική του το Ιράν είναι η αναδύομενη οικονομία του. Πράγματι, η οικονομία του Ιράν έχει μια σημαντική δυναμική ανάπτυξη, μέρος της

οποίας προέρχεται δυνητικά από την αύξηση των εξαγωγών ενεργειακών πόρων, η οποία βέβαια συνδέεται με το καθεστώς που διέπει τις κυρώσεις των ΗΠΑ (Barzegar & Divsallar, 2017).

Το Ιράν είναι πράγματι μια πλούσια σε πόρους χώρα με τεράστια αποθέματα πετρελαίου και φυσικού αερίου. Ωστόσο, αντιμετωπίζει σοβαρές προκλήσεις για την αξιοποίηση των πόρων της λόγω της χαμηλής απόδοσης, των κακών πολιτικών της και των εμποδίων στις ξένες επενδύσεις. Το Ιράν έχει τα τέταρτα μεγαλύτερα αποθέματα πετρελαίου στον κόσμο, ενώ κατατάσσεται δεύτερη στον κόσμο ως προς τα αποθέματα φυσικού αερίου. (Moshiri & Lechtenböhrer, 2015).

Αναλυτικότερα, το Ιράν άρχισε να αξιοποιεί ουσιαστικά τους ενεργειακούς του πόρους από το 1960 και έπειτα και ιδίως μετά την ανάδυση του Οργανισμού Εξαγωγών Πετρελαιοπαραγωγών Χωρών, ο οποίος βοήθησε το Ιράν να αυξήσει ακόμη περισσότερο τα έσοδά του από το πετρέλαιο. Έτσι λοιπόν, το μερίδιο των εσόδων που προέρχονταν από την ενέργειά στο σύνολο των κυβερνητικών εσόδων αυξήθηκε από 11% το 1954 σε 77% το 1977. Η Επανάσταση του 1979 ανέτρεψε τον Σάχη και έφερε στην εξουσία τον ισλαμιστή Αγιατολάχ Χομεϊνί. Μεταξύ άλλων, ο Χομεϊνί εξέφρασε τη βούληση να παγώσει τις σχέσεις του Ιράν με τις ΗΠΑ, το Ισραήλ και τους Δυτικούς τους συμμάχους για να αποφύγει την πολιτιστική επιρροή της Δύσης, να περιορίσει την οικονομική εξάρτηση από τις ΗΠΑ και να σταματήσει τις πωλήσεις πετρελαίου στο Ισραήλ. Ο Χομεϊνί ανάγκασε τις ξένες εταιρείες πετρελαίου να εγκαταλείψουν αμέσως το Ιράν το 1979. Η παραγωγή πετρελαίου άρχισε να μειώνεται δραστικά εξαιτίας της έλλειψης τεχνογνωσίας για τη διαχείριση των αποθεμάτων ενεργείας. Η εισβολή του Ιράκ στο Ιράν το Σεπτέμβριο του 1980 είχε ως αποτέλεσμα την πλήρη κατάρρευση της βιομηχανίας πετρελαίου. Αυτή η εικόνα επικράτησε καθ' όλη τη διάρκεια της κυριαρχίας του Χομεϊνί, αλλά το Ιράν κατάφερε να αναπτύξει δεξιότητες για τη διαχείριση της βιομηχανίας πετρελαίου, όπως η έγχυση αερίου με σκοπό την αύξηση της παραγωγής πετρελαίου. Παρόλο, που η κρατική πετρελαϊκή εταιρεία του Ιράν (National Iran Oil Company - NIOC) κατάφερε την αύξηση της παραγωγής σε κάποιο βαθμό μετά το 1989, η κυβέρνηση αναζητούσε διεθνή υποστήριξη προκειμένου να ενισχύσει την παραγωγή που δεν ήταν επαρκής για την κάλυψη της εγχώριας ζήτησης και την εξόφληση των ξένων χρεών (Bilgin, 2016).

Τα σχέδια του Ιράν όμως για διεθνή συνεργασία παρέμειναν παγωμένα εξαιτίας των κυρώσεων των ΗΠΑ οι οποίες επιπρόσθετα απειλούσαν τις ενεργειακές επενδύσεις και των χωρών εκτός ΗΠΑ στο Ιράν. Παρά τις κυρώσεις των ΗΠΑ, οι τομείς πετρελαίου και φυσικού αερίου του Ιράν προσέλκυσαν επενδύσεις από ξένες εταιρείες από το 1997 έως το 2006. Ωστόσο, το Ιράν χρειαζόταν περισσότερη υποστήριξη από ξένες εταιρείες για να αυξήσει την παραγωγική της ικανότητα στο επίπεδο του 1979. Μετά το θάνατο του Χομείνι υπήρξαν ορισμένες μετριοπαθείς κυβερνήσεις στο Ιράν, και ιδίως η τρέχουσα του Ροχανί από το 2013 και έπειτα, που προώθησαν ένα πρόγραμμα φιλελευθεροποίησης για να επιτύχουν την χαλάρωση των κυρώσεων που ήταν σε ισχύ ήδη από το 1993 από την κυβέρνηση Κλίντον, και να τερματιστεί η απομόνωση του Ιράν με περισσότερη διεθνή συνεργασία. Στην πραγματικότητα, τα μειωμένα έσοδα από το πετρέλαιο, η ανάγκη διεθνούς υποστήριξης για την διασφάλιση των εγχώριων ενεργειακών αναγκών και η ανάγκη ενίσχυσης των εξαγωγών πετρελαίου και φυσικού αερίου εμφανίζονται ως οι κύριοι λόγοι που ενθάρρυναν τις πολιτικές αυτές. Δεν είναι ακόμη σαφές ωστόσο σε ποιο βαθμό τα οικονομικά κίνητρα μπορούν να υπερισχύσουν των πολιτικών παραμέτρων (Bilgin, 2016).

Το Ιράν έχει αναβάλει εδώ και πολύ καιρό έργα φυσικού αερίου και προτιμά να αποδίδει προτεραιότητα στο πετρέλαιο αλλά και στην πυρηνική ενέργεια. Εν τω μεταξύ, το φυσικό αέριο έγινε πρωταρχική πηγή ενέργειας σε παγκόσμια κλίμακα λόγω του χαμηλότερου κόστους έναντι του πετρελαίου και του γεγονότος ότι έχει πολύ χαμηλές εκπομπές διοξειδίου του άνθρακα. Το Ιράν μάλιστα, κατέχει το 13% των παγκόσμιων αποθεμάτων φυσικού αερίου και κατατάσσεται δεύτερο μετά τη Ρωσία και πριν από το Κατάρ. Η Ρωσία, το Ιράν και το Κατάρ μαζί κατέχουν περισσότερο από το ήμισυ των γνωστών αποθεμάτων φυσικού αερίου, τα οποία θα μπορούσαν να διαρκέσουν τουλάχιστον 130 χρόνια, με βάση την τρέχουσα χρήση. Το φυσικό αέριο, υπό αυτήν την έννοια, μπορεί να εξασφαλίσει κρατικά έσοδα και να υποστηρίξει την εγχώρια ενεργειακή ασφάλεια εάν το Ιράν καταφέρει να πραγματοποιήσει τεράστιες επενδύσεις για υποδομές και ανάπτυξη στην παραγωγή φυσικού αερίου. Το 1970, το Ιράν ολοκλήρωσε τα πρώτα 1.100 χιλιόμετρα ενός εγχώριος αγωγού με το όνομα Iran Gas Trunkline I (IGAT I). Έκτοτε έχουν κατασκευαστεί οι αγωγοί IGAT II, IGAT III, IGAT IV και IGAT V. Αυτό το δίκτυο αγωγών μεταφέρει φυσικό αέριο μεταξύ διάφορων περιοχών της χώρας. Όμως, το Ιράν χρειάζεται πρόσθετη εγχώρια υποδομή (όπως ο IGAT VI και VII που είναι υπό κατασκευή και όπως ο IGAT VIII που είναι

υπό μελέτη) για να ικανοποιήσει τις αυξανόμενες εγχώριες ανάγκες, όπως αυτή της Τεχεράνης. Μεταξύ αυτών των αγωγών, ο προγραμματισμένος IGAT IX αναμένεται να φτάσει στα τουρκικά σύνορα για να διευκολύνει επίσης την εξαγωγή φυσικού αερίου στην Ευρώπη μέσω Τουρκίας. Επίσης, το Ιράν φιλοδοξεί να πουλήσει φυσικό αέριο στην Ινδία μέσω του προτεινόμενου αγωγού Ιράν-Πακιστάν-Ινδίας, αλλά και να αυξήσει τη ροή του φυσικού αερίου προς την Αρμενία με έναν δεύτερο αγωγό (Bilgin, 2016).

Στο πλαίσιο αυτό, η ενεργειακή πολιτική του Ιράν ως προς το φυσικό αέριο ήταν η ταχεία ανάπτυξη και αξιοποίηση των πεδίων φυσικού αερίου από τη δεκαετία του 1990 και έπειτα. Αυτή η πολιτική απέκτησε μια ιδιαίτερη δυναμική εύλογα, όταν το Ιράν ανακάλυψε ότι διαθέτει μια από τις μεγαλύτερες δεξαμενές φυσικού αερίου στον Περσικό Κόλπο, δηλαδή στο πεδίο South Pars. Σήμερα το Ιράν χρησιμοποιεί ένα μεγάλο μερίδιο της συνεχώς αυξανόμενης παραγωγής φυσικού αερίου για να αντικαταστήσει την εγχώρια κατανάλωση προϊόντων πετρελαίου σε διάφορους τομείς. Το φυσικό αέριο χρησιμοποιείται επίσης όλο και περισσότερο για έγχυση στο πετρέλαιο. Η παραγωγή φυσικού αερίου είναι σχετικά φθηνή και οι εξαγωγές της στην παγκόσμια αγορά περιορίζονται προς το παρόν μόνο σε γειτονικές χώρες. Ως εκ τούτου, η πολιτική υποκατάστασης του πετρελαίου με φυσικό αέριο απελευθέρωσε πετρέλαιο για περισσότερες εξαγωγές, δημιουργώντας περισσότερα έσοδα για την κυβέρνηση. Το Ιράν συμμετέχει επίσης στο διεθνές εμπόριο φυσικού αερίου με την εισαγωγή από βόρειους γείτονες και την εξαγωγή στην Τουρκία μέσω αγωγού. Το Ιράν είναι πλέον καθαρός εισαγωγέας φυσικού αερίου, αλλά αναμένεται να γίνει σημαντικός καθαρός εξαγωγέας στο μέλλον, εάν γίνουν οι απαραίτητες επενδύσεις με στόχο την εξαγωγή φυσικού αερίου στην Ινδία μέσω του Πακιστάν, και στην Ευρώπη μέσω της Τουρκίας και άλλων ανατολικών ευρωπαϊκών χωρών (Moshiri & Lechtenböhrer, 2015).

Πράγματι, το Ιράν όχι μόνο έχει τα δεύτερα μεγαλύτερα αποθέματα φυσικού αερίου και τα τέταρτα μεγαλύτερα αποθέματα πετρελαίου στον κόσμο, αλλά η στρατηγική γεωγραφική του θέση το καθιστά ικανό να εξάγει τους ενεργειακούς αυτούς πόρους στην Ευρώπη, στην Μέση Ανατολή και σε χώρες της Νότιας και Ανατολικής Ασίας. Ωστόσο, η δύσκολη γεωπολιτική κατάσταση που αντιμετωπίζει η χώρα έχει αποτρέψει το Ιράν από το να εξάγει φυσικό αέριο. Παρά το γεγονός ότι το Ιράν κατέχει κοιτάσματα δεκάδων τcm φυσικού αερίου δεν μπόρεσε να αναπτύξει πλήρως το

εξαγωγικό δυναμικό της καθώς εξάγει μόλις μερικές δεκάδες bcm ετησίως στην Τουρκία, την Αρμενία και το Αζερμπαϊτζάν. Αυτό προκαλείται από την υπερβολική εγχώρια κατανάλωση φυσικού αερίου και κυρίως την γενικά υποβαθμισμένη κατάσταση της ιρανικής ενεργειακής βιομηχανίας που χαρακτηρίζεται από ποικίλα διαρθρωτικά προβλήματα και έλλειψη πόρων αλλά και από κακή διαχείριση των κρατικών εταιρειών ενέργειας. Σημαντική προϋπόθεση για την ανάπτυξη του ενεργειακού κλάδου του Ιράν είναι η διευθέτηση του ζητήματος της έντασης με την Δύση ώστε να εδραιωθεί ένα επενδυτικό κλίμα ικανό να φέρει άμεσες ξένες επενδύσεις στο Ιράν και να χρηματοδοτήσει έργα στην ενεργειακή βιομηχανία. Πέραν τούτου όμως το Ιράν υιοθέτησε μια σειρά αντικρουόμενων πολιτικών στόχων κατά τα τελευταία χρόνια ως προς το φυσικό αέριο: από την μια πλευρά επέτρεψε την αύξηση της κατανάλωσης φυσικού αερίου και χρησιμοποιούσε το φυσικό αέριο περισσότερο στην παραγωγή πετρελαίου παρά στις εξαγωγές, ενώ από την άλλη παρουσίαζε υπερφιλόδοξους εξαγωγικούς στόχους. Στην πράξη, βέβαια, οι προτεραιότητες της ιρανικής βιομηχανίας φυσικού αερίου κατατάσσονταν με την ακόλουθη σειρά: πρώτα οικιακή κατανάλωση, στη συνέχεια επαν-εγχύσεις στην παραγωγική διαδικασία πετρελαίου και τέλος εξαγωγή φυσικού αερίου (Tichý & Odintsov, 2016).

Τα τελευταία χρόνια μία θεμελιώδης παράμετρος του διέπει ουσιαστικά όλα τα οικονομικά και πολιτικά ζητήματα του Ιράν είναι η πυρηνική συμφωνία, ευρύτερα γνωστή στην σχετική βιβλιογραφία ως *Joint Comprehensive Plan of Action (JCPOA)*. Πράγματι, το 2015 οι εντατικές διαπραγματεύσεις ανάμεσα στο Ιράν από τη μία πλευρά και σε μία ομάδα μεγάλων δυνάμεων από την άλλη με κεφαλή τις ΗΠΑ (ΗΠΑ, Ηνωμένο Βασίλειο, Γαλλία, Γερμανία, Ρωσία, Κίνα) ολοκληρώθηκαν με την υπογραφή της πυρηνικής συμφωνίας. Η συμφωνία αυτή προοριζόταν να σταματήσει το Ιράν από την απόκτηση πυρηνικών όπλων. Εάν εφαρμοζόταν πλήρως οι φυσικοί περιορισμοί και οι μηχανισμοί επιτήρησης αυτής της πυρηνικής συμφωνίας, θα μπορούσε να αποτρέψει αποτελεσματικά το Ιράν από το να παράγει σχάσιμο υλικό για πυρηνικά όπλα. Η πυρηνική συμφωνία και οι διατάξεις της αυξάνουν την πιθανότητα εντοπισμού οποιασδήποτε προσπάθειας του Ιράν να χτίσει μυστικές πυρηνικές εγκαταστάσεις για την παραγωγή όπλων (Samore et al., 2015).

Ωστόσο, αν και η πολιτική του Προέδρου Ομπάμα είχε συμβάλει στη βελτίωση των σχέσεων Ιράν-ΗΠΑ και στην πυρηνική συμφωνία, ο διάδοχος του Πρόεδρος Τράμπ επανεξέτασε την πυρηνική συμφωνία και αποσύρθηκε από αυτήν επιβάλλοντας

οικονομικές κυρώσεις στο Ιράν και επιδεινώνοντας εκ νέου τις σχέσεις των δύο χωρών (Alarqan, 2020). Στο πλαίσιο των κυρώσεων που υφίσταται το Ιράν περιλαμβάνονται και απαγορεύσεις και περιορισμοί που αφορούν τις άμεσες ξένες επενδύσεις στην χώρα καθώς και το εμπόριο πετρελαίου και φυσικού αερίου επιδιώκοντας τον οικονομικό στραγγαλισμό του Ιράν (Mottaghi, 2019).

Το 2020 η ιρανική κυβέρνηση ανακοίνωσε ότι πλέον δεν θα συμμορφώνεται με τους περιορισμούς της πυρηνικής συμφωνίας. Αν και το Ιράν δεν έχει επίσημα αποσυρθεί από τη συμφωνία αυτή, όπως έπραξαν οι ΗΠΑ το 2018, έχει επίσημα ανακοινώσει ότι δεν θα τηρήσει όλες τις δεσμεύσεις που προκύπτουν τη συμφωνία αυτή. Κατά την περίοδο αυτή άλλωστε το Ιράν είχε παραβιάσει πολλάκις την συμφωνία προκαλώντας την αντίδραση της Γαλλίας, της Γερμανίας και του Ηνωμένου Βασιλείου. Οι ενέργειες αυτές του Ιράν και η ουσιαστική κατάργηση της πολιτικής συμφωνίας καθιστούν εκ νέου το Ιράν μία απειλή για την ειρήνη την ασφάλεια στην περιοχή σύμφωνα με τη Δύση, καθώς εντείνονται οι φόβοι για απόκτηση πυρηνικών όπλων, παράλληλα με την ενθάρρυνση, της διευκόλυνση και υποστήριξη από το Ιράν διαφόρων ομάδων που απειλούν τα συμφέροντα των ΗΠΑ και των συμμάχων της στην περιοχή (Brookes et al., 2020).

Μια ακόμη κρίσιμη σημασίας παράμετρος σχετικά με την ανάπτυξη του φυσικού αερίου στο Ιράν είναι οι ξένες επενδύσεις, καθώς το Ιράν βασίστηκε σε συμβόλαια «buy back» για την ανάθεση αδειών upstream δραστηριοτήτων σε διεθνείς εταιρείες πετρελαίου. Η σύμβαση αυτής της μορφής είναι ουσιαστικά μια παραλλαγή της σύμβασης παροχής υπηρεσιών σύμφωνα με την οποία μια ξένη εταιρεία που δραστηριοποιείται στον κλάδο του πετρελαίου ή του φυσικού αερίου ανακτά το κόστος της επένδυσης της και μια προμήθεια αμοιβής που έχει διαπραγματευτεί από τα έσοδα που προέρχονται από τις πωλήσεις, αλλά δεν έχει ποσοστιαίο μερίδιο στα κέρδη του έργου. Μόλις ολοκληρωθεί το project, η επένδυση παραδίδεται στην κρατική εταιρεία του Ιράν (NIOC). Από το 1993 όταν και χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από την ιρανική κυβέρνηση η σύμβαση «buy back», αποτέλεσε τον κύριο μηχανισμό αδειοδότησης εκμετάλλευσης φυσικού αερίου και πετρελαίου στο Ιράν. Η σύμβαση αυτή ωστόσο διαμόρφωσε ένα επενδυτικό κλίμα που δεν συνέφερε τις ξένες εταιρίες. Οι όροι της σύμβασης αυτής είχαν αναθεωρηθεί τρεις φορές από την εθνική εταιρεία ενεργείας του Ιράν με αποτέλεσμα να έχουν υπάρξει τρεις γενιές συμβάσεων «buy back». Παρά τις αλλαγές αυτές, το Ιράν δεν κατάφερε να αυξήσει τις απαιτούμενες

επενδύσεις στον ενεργειακό κλάδο. Έτσι, προκειμένου να προσελκύσει ξένες επενδύσεις στον τομέα του πετρελαίου και του φυσικού αερίου, το 2017 η ιρανική κυβέρνηση εισήγαγε μια νέα γενιά συμβάσεων πετρελαίου και φυσικού αερίου με πιο ευνοϊκούς όρους για ξένους επενδυτές. Σε αυτό το νέο πλαίσιο, οι ιρανικές αρχές προσπάθησαν να διορθώσουν τις ελλείψεις των συμβάσεων «buy back» μεταβαλλόντας ορισμένες από τις πτυχές και τους όρους τους (Farimani et al. 2020).

3.1 Οι ιρανικοί αγωγοί φυσικού αερίου

Ο αγωγός Ιράν - Πακιστάν - Ινδίας (IPI)

Το Ιράν και το Πακιστάν, όντας γειτονικά και ισλαμικά κράτη, έχουν μια μακρά ιστορία διπλωματικών σχέσεων. Στη δεκαετία του 1990 το Ιράν και το Πακιστάν συμφώνησαν να οικοδομήσουν έναν αγωγό για τη μεταφορά φυσικού αερίου στο Πακιστάν καθιστώντας το Ιράν μια σημαντική πηγή ενεργειακών πόρων. Ο αγωγός φυσικού αερίου Ιράν-Πακιστάν (IP) παρέμεινε υπό συζήτηση για αρκετά χρόνια από το 1994 και μετά έως το 2000. Στην αρχή, η συμφωνία του έργου υπογράφηκε το 1994 μεταξύ του Ιράν και του Πακιστάν μόνο, αλλά αργότερα, το 1999, το Ιράν συμπεριέλαβε και την Ινδία ως εταίρο στο ενεργειακό έργο. Το 2009, η Ινδία αποσύρθηκε από το έργο αγωγού φυσικού αερίου IP αφού πέτυχε μια πυρηνική συμφωνία με τις ΗΠΑ το 2008. Το Ιράν έχει ήδη ολοκληρώσει την κατασκευή του αγωγού κατά 50%, όμως το Πακιστάν δεν έχει ξεκινήσει ακόμη τις κατασκευαστικές εργασίες από την πλευρά του. Διάφοροι αναλυτές υποστηρίζουν ότι ο αγωγός φυσικού αερίου IP θα προσφέρει φθηνές τιμές για τους ενεργειακούς πόρους που θα μεταφέρει και θα ήταν οικονομικά αποδοτικός. Ο αγωγός αυτός όμως, σίγουρα θα είχε ορισμένες γεωοικονομικές και γεωπολιτικές επιπτώσεις, κυρίως από τις γειτονικές χώρες. Στην πράξη, το έργο του αγωγού φυσικού αερίου IP επηρεασμένο από τις ξένες παρεμβάσεις και το εσωτερικό ασταθές πολιτικό σκηνικό σε Ιράν και Πακιστάν, παραμένει ανολοκλήρωτο. Η πρόοδος στο project αυτό παρεμποδίστηκε από διάφορα περίπλοκα ζητήματα και κυρίως τις κυρώσεις των ΗΠΑ στο Ιράν (Rajpoot & Naeem2020).

Ο αγωγός Tabriz–Ankara

Οι διπλωματικές σχέσεις μεταξύ Ιράν και Τουρκίας έχουν σημαντικές συνέπειες για τη Μέση Ανατολή. Τα δύο αυτά μη αραβικά μουσουλμανικά κράτη διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στην περιοχή που κυριαρχείται από τους Άραβες. Για δεκαετίες, η

Άγκυρα και η Τεχεράνη έχουν υποστηρίξει αντίθετες θέσεις στα περισσότερα θέματα, καθώς και οι δύο χώρες παλεύουν για περιφερειακή ηγεσία. Ωστόσο, η ενέργεια είναι ένα πεδίο πιθανής συνεργασίας. Η Τουρκία κατά τις τελευταίες δυο δεκαετίες γνώρισε εκπληκτική οικονομική ανάπτυξη και ως ένα βαθμό βασίστηκε στο γειτονικό της Ιράν, ως αγορά που θα συνέβαλε στην αύξηση των εξαγωγών καθώς και ως πηγή εισαγωγής φυσικού αερίου για να καλύψει τις αυξανόμενες ενεργειακές της ανάγκες. Οι διεθνείς κυρώσεις εις βάρος του Ιράν βέβαια, θέτουν σημαντικούς περιορισμούς στους οικονομικούς δεσμούς μεταξύ Τουρκίας και Ιράν. Από την πλευρά του το Ιράν πάντως επιζητεί την βοήθεια από την Τουρκία για να ξεφύγει από το διεθνές περιβάλλον της απομόνωσης που αντιμετωπίζει (Akbarzadeh & Barry, 2017). Στο πλαίσιο αυτό, ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 υπογράφηκε μία συμφωνία ανάμεσα στην Τεχεράνη και την Άγκυρα σχετικά με την εισαγωγή φυσικού αερίου από την Τουρκία. Σύμφωνα με την διακρατική αυτή συμφωνία οι δύο χώρες ήταν υπεύθυνες για την κατασκευή των αγωγών στη δική τους γεωγραφική επικράτεια. Η λειτουργία του αγωγού αυτού είχε ως στόχο η Τουρκία να διαφοροποιήσει τις πηγές φυσικού αερίου, παρά το γεγονός ότι συνάντησε την αντίδραση των ΗΠΑ, ενώ από την πλευρά του Ιράν τα οφέλη ήταν οικονομικά. Ωστόσο, το εμπόριο φυσικού αερίου μεταξύ των δύο χωρών αντιμετώπισε διαρκώς προβλήματα με εκατέρωθεν διακοπές και τεχνικές δυσκολίες. (Kinnander, 2010).

Ο αγωγός Ιράν – Αρμενίας

Οι σχέσεις του Ιράν με τις μετα-σοβιετικές χώρες, ιδίως με τις δημοκρατίες του Καυκάσου, βρέθηκαν υψηλά στην ατζέντα της ιρανικής εξωτερικής πολιτικής μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ. Εξάλλου, το Ιράν είναι μια από τις πιο σημαντικές περιφερειακές δυνάμεις που συνορεύουν με την Αρμενία. Το Ιράν λοιπόν αναγνώρισε την ανεξαρτησία της Δημοκρατίας της Αρμενίας το 1991 και καθιέρωσε διπλωματικές σχέσεις. Στο πλαίσιο των σχέσεων των δύο χωρών από το 2001 άρχισε να συζητείται η πιθανότητα δημιουργίας ενός αγωγού φυσικού αερίου μεταξύ Ιράν και Αρμενίας, ο οποίος θα άνοιγε ένα νέο κεφάλαιο στις σχέσεις των δύο χωρών αλλά και θα ενίσχυε τη σταθερότητα της περιοχής, Έτσι, το 2004 υπογράφηκε η συμφωνία για τη δημιουργία του αγωγού αυτού ο οποίος θα βοηθούσε την Αρμενία να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει σε ενεργειακό επίπεδο. Από την πλευρά του, το Ιράν θεώρησε ότι η συμφωνία αυτή ήταν μία ευκαιρία προκειμένου να αμβλύνει τις οικονομικές συνέπειες των κυρώσεων που υφίστατο από τις ΗΠΑ και την

Ευρώπη. Καταλυτικό ρόλο για τη συμφωνία αυτή έπαιξε όμως η Ρωσία η οποία είχε καταφέρει να αποκτήσει πολύ μεγάλη ισχύ στο εσωτερικό της Αρμενίας και απέτρεψε το ενδεχόμενο μεταφοράς φυσικού αερίου στην Ευρώπη μέσω της Αρμενίας. Ο αγωγός αυτός εγκαινιάστηκε τελικά το 2007 και υπήρξε μία μεγάλη επιτυχία για την ενεργειακή διπλωματία και των δύο χωρών (Kelbizadeh, 2020).

Κόνιαρη Αθηνά

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI

ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΙΡΑΝ-ΡΩΣΙΑΣ

Η Μόσχα και η Τεχεράνη από τη δεκαετία του 1990 ως και τα μέσα της δεκαετίας του 2010 είχαν μια σχέση με πολλές διακυμάνσεις και οι απροσδόκητες ανατροπές στην σχέση αυτή ήταν αρκετά φυσιολογικές. Όμως από το 2012 και έπειτα παρατηρείται μια σταδιακή ποιοτική αναβάθμιση των σχέσεων Ρωσίας-Ιράν, οι οποίες γνώρισαν μια σημαντική αλλαγή πορείας καθώς η προσέγγιση της Μόσχας με την Τεχεράνη είναι άνευ προηγουμένου στη μετα-σοβιετική ιστορία της Ρωσίας και πλέον θεωρείται ότι υπάρχουν οι πολιτικές προϋποθέσεις για την δημιουργία σταθερού διμερούς διάλογου με βαθύτερους και μακροπρόθεσμους δεσμούς στον πολιτικό και οικονομικό τομέα (Kozhanov, 2015).

Το Ιράν απομονωμένο σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο εξαιτίας του ζητήματος των πυρηνικών και των κυρώσεων που του έχουν επιβληθεί από τη Δύση προσπάθησε να αξιοποιήσει τις σχέσεις της με την Ρωσία, ενώ παράλληλα η Ρωσία αξιοποίησε την κρίση των σχέσεων του Ιράν με τη Δύση έτσι ώστε να ισχυροποιήσει την παρουσία της

στην περιοχή και να επηρεάσει στρατηγικούς τομείς που άπτονταν των συμφερόντων της. Στην πραγματικότητα, η πυρηνική συμφωνία λειτούργησε ως καταλύτης για μία ευρύτερη και βαθύτερη σχέση ανάμεσα στην Τεχεράνη και τη Μόσχα, παρά τα ποικίλα σημεία έντασης και διαφωνίας σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής, εμπορίου, ενέργειας, άμυνας και ασφάλειας (Tabatabai & Esfandiary, 2018).

Το Ιράν κατά την τρέχουσα περίοδο επιχειρεί μία στρατηγική μεταστροφή η οποία εναρμονίζει τα συμφέροντα της με εκείνα των αντι-δυτικών δυνάμεων όπως της Ρωσίας. Έτσι λοιπόν η Τεχεράνη επιχειρεί την επίτευξη μιας μακροχρόνιας συνεργασίας με την Μόσχα σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο, αλλά και σε επίπεδο ασφάλειας. Αυτή η στρατηγική μεταστροφή του Ιράν πυροδοτήθηκε ουσιαστικά από την ενέργεια των ΗΠΑ να αποσυρθούν από την πυρηνική συμφωνία και να εντατικοποιήσουν την πίεση με ποικίλους τρόπους προς το Ιράν επαναφέροντας τις κυρώσεις εναντίον του Ιράν με πρωτοφανή ρυθμό και ένταση κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Αυτό έχει ενθαρρύνει την αλλαγή της μακροχρόνιας στρατηγικής του Ιράν και την υιοθέτηση μιας νέας εξωτερικής πολιτικής με το βλέμμα προς την Ανατολή καθώς η εμπειρία της πυρηνικής συμφωνίας έπεισε τους Ιρανούς ότι ανεξάρτητα από το πόσο αποδεικνύεται η καλή θέληση, η Δύση είναι αναξιόπιστη (Mousavian, 2020).

Στην πραγματικότητα η σχέση Ρωσίας-Ιράν μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένας γάμος ευκαιρίας. Άλλωστε, τα τεράστια αποθέματα φυσικού αερίου που διαθέτει το Ιράν προσφέρουν στη Ρωσία μία στρατηγική ευκαιρία προκειμένου να ισχυροποιήσει το ρόλο της στην διεθνή ενεργειακή αρένα. Παρά τις κυρώσεις των ΗΠΑ άλλωστε η Ρωσία αναμένεται να συνεχίζει να επενδύει στις υποδομές του φυσικού αερίου στο Ιράν επιδιώκοντας να ελέγξει την ροή του ιρανικού φυσικού αερίου στην ευρωπαϊκή αγορά, η οποία σε άλλη περίπτωση θα μπορούσε να υπονομεύσει τα πολιτικοοικονομικά συμφέροντα της Μόσχας. Ακόμη, το Ιράν δυνητικά μπορεί να αναδειχθεί ως ένας κύριος παίκτης στις εξαγωγές φυσικού αερίου και το ενδεχόμενο αυτό θα μετέβαλε τις εμπορικές σχέσεις μεταξύ των κρατών εις βάρος της Ρωσίας. Μετά την επανένταξη του Ιράν στην παγκόσμια οικονομία το 2015, μέσω της πυρηνικής συμφωνίας, η Ρωσία έχει επενδύσει σε τέσσερα από τα πεδία φυσικού αερίου του Ιράν στον Περσικό Κόλπο και δύο projects υγροποιημένου φυσικού αερίου (ΥΦΑ/LNG) στο South Pars που θα επέτρεπαν στο Ιράν να εξάγει ΥΦΑ πέραν της Μέσης Ανατολής. Το Ιράν είχε και παλιότερα επιδιώξει να αναπτύξει ΥΦΑ, αλλά αυτά τα έργα σταμάτησαν λόγω του τελευταίου γύρου κυρώσεων το 2012 και ενδέχεται να

τεθούν εκ νέου σε αναστολή εάν η τεχνολογία δεν μπορεί να αποκτηθεί υπό τις επαναλαμβανόμενες κυρώσεις των ΗΠΑ. Ωστόσο, η απειλή κυρώσεων δεν απέτρεψε τη Ρωσία να επενδύσει 50 δισ. δολάρια στις βιομηχανίες πετρελαίου και φυσικού αερίου του Ιράν (Tran & Lancaster, 2018).

Το Ιράν, από την πλευρά του, χρειάζεται ξένες επενδύσεις καθώς χωρίς αυτές δεν μπορεί να αξιοποιήσει τους ενεργειακούς πόρους που διαθέτει. Στο πλαίσιο της πυρηνικής συμφωνίας το Ιράν θα μπορούσε να προσελκύσει επενδύσεις και να σχεδιάσει την ανάπτυξη του τομέα του φυσικού αερίου έτσι ώστε να ανταποκριθεί στην αυξανόμενη εσωτερική ζήτηση και να απελευθερώσει πετρέλαιο το οποίο θα μπορούσε να διοχετευτεί σε εξαγωγές βραχυπρόθεσμα. Μακροπρόθεσμα όμως, το Ιράν μπορεί να διασφαλίσει την επιβίωση του διασφαλίζοντας ένα σημαντικό μερίδιο στην παγκόσμια αγορά φυσικού αερίου. Ιστορικά άλλωστε το Ιράν δεν μπορούσε να εξάγει σημαντικές ποσότητες φυσικού αερίου εξαιτίας των εσωτερικών και εξωτερικών του προβλημάτων. Η γεωγραφική θέση και τα αποθέματα ενέργειας του Ιράν το καθιστούν δελεαστικό για την Ευρώπη και την Άπω Ανατολή, που αναζητούν μια μακροπρόθεσμη λύση για την θωράκιση της ενεργειακής τους ασφάλειας (Tran & Lancaster, 2018).

Οι υπάρχουσες σχέσεις μεταξύ Ρωσίας και Ιράν λοιπόν πηγάζουν από την επιθυμία τους να επεκτείνουν την επιρροή τους. Η Ρωσία και το Ιράν πιθανότατα δεν θα είναι ποτέ σταθεροί και συνεπείς σύμμαχοι καθώς τα εθνικά τους συμφέροντα δεν εναρμονίζονται σε πολλούς τομείς. Ωστόσο, η Ρωσία θεωρεί το Ιράν ως εργαλείο για να διαφυλάξει τα πολιτικά και οικονομικά της συμφέροντα. Η Ρωσία επιδιώκει να είναι ισότιμος παίκτης στην διεθνή αρένα και τα έσοδα της από τον ενεργειακό τομέα συντηρούν και επαυξάνουν την ισχύ της. Έτσι, η πιθανότητα δημιουργίας εσόδων από τα αποθέματα φυσικού αερίου του Ιράν, τα δεύτερα μεγαλύτερα στον κόσμο πίσω από τη Ρωσία, είναι πολύ σημαντικά και υπαγορεύουν τον προσεταιρισμό της Τεχεράνης από την Μόσχα. Η εισαγωγή του ιρανικού φυσικού αερίου στην ευρωπαϊκή αγορά χωρίς την άμεση υποστήριξη της Ρωσίας θα μείωνε την εξάρτηση της Ευρώπης από το ρωσικό φυσικό αέριο. Η Ρωσία άλλωστε, επιδιώκει να διατηρήσει τον έλεγχο της ευρωπαϊκής αγοράς όχι μόνο για την προώθηση της οικονομικής της ανάπτυξης αλλά και για τη διατήρηση της γεωπολιτικής μόχλευσης. Η διατήρηση της ενεργειακής εξάρτησης της Ευρώπης συνεπώς προϋποθέτει μεταξύ άλλων και την αποτροπή δυνητικών ανταγωνιστών. Η συνεργασία όμως, με άξονα το φυσικό αέριο του Ιράν παρέχει μια στρατηγική ευκαιρία τόσο για τη Ρωσία όσο και για το Ιράν. Οι ρωσικές

επενδύσεις επιδιώκουν να μετριάσουν τις συνέπειες των δυτικών κυρώσεων, υπό την ηγεσία των ΗΠΑ. Η στρατηγική συνεργασία αυτή θα έδινε στο Ιράν ένα εργαλείο για την δημιουργία εσόδων στην στάσιμη οικονομία της και την προώθηση της περιφερειακής ηγεμονίας που επιδιώκει, ενώ η Ρωσία θα εξασφαλίζει επιρροή στις διόδους μεταφοράς φυσικού αερίου του Ιράν και θα λαμβάνει γεωπολιτικά και οικονομικά ανταλλάγματα για τις επενδύσεις της (Tran & Lancaster, 2018).

Η σχέση μεταξύ του Ιράν και της Ρωσίας ενισχύθηκε λοιπόν κατά τα τελευταία χρόνια και δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το Ιράν θεωρεί τη Ρωσία ως έναν από τους στενότερους συμμάχους της. Είναι ενδεικτικό ότι οι διπλωματικές σχέσεις και οι επαφές μεταξύ των αξιωματούχων των δυο χωρών δεν ήταν ποτέ στο παρελθόν τόσο συχνές και στενές. Η Ρωσία άλλωστε, είναι βασικός παράγοντας στις προσπάθειες του Ιράν να αντιμετωπίσει τις φιλοδοξίες των ΗΠΑ στη Μέση Ανατολή και έχει ευρεία υποστήριξη σε όλο το πολιτικό φάσμα της Τεχεράνης. Σύμφωνα με την Τεχεράνη, η Ρωσία και το Ιράν μοιράζονται τις ίδιες απόψεις για διάφορα στρατηγικά ζητήματα στην περιοχή, και αυτό συνιστά ισχυρό κίνητρο για την επέκταση της συνεργασίας τους. Η αντίληψη αυτή είναι επίσης αμοιβαία και για την Ρωσία. Πράγματι, η Ρωσία έχει υποστηρίξει το Ιράν σε διάφορα σημαντικά ζητήματα και θεωρεί επίσης την Τεχεράνη ως σημαντικό σύμμαχο. Είναι ενδεικτικό ότι η Ρωσία άσκησε βέτο σε πολλά ψηφίσματα κατά του Ιράν στο Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών και αντιτάχθηκε στις πιέσεις των ΗΠΑ, ενώ παράλληλα υποστήριξε το αίτημα του Ιράν να προσχωρήσει στον Οργανισμό Συνεργασίας της Σαγκάης. Η συνεργασία μεταξύ του Ιράν και της Ρωσίας σε πολιτικό, οικονομικό και στρατιωτικό επίπεδο έχουν ενισχυθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια. Παρά τους τομείς αυτούς συνεργασίας, το Ιράν γνωρίζει καλά ότι η Ρωσία δεν καθοδηγείται από την επιθυμία να δει ένα υπερβολικά ισχυρό και ανεξάρτητο Ιράν και ότι η μεταξύ τους σχέση είναι απλά μια σχέση κοινών συμφερόντων. Ίσως εν μέρει εξαιτίας των φόβων του Ιράν, ότι η Ρωσία δεν θα παραμείνει δεσμευμένη στη συμμαχία τους, η Τεχεράνη πλησιάζει όλο και περισσότερο την Κίνα. Εν κατακλείδι, το Ιράν και η Ρωσία ενδέχεται να έχουν ισχυρό στρατηγικό ενδιαφέρον για τη μείωση της επιρροής των ΗΠΑ στην περιοχή, αλλά δεν υπάρχουν εγγυήσεις ότι η συμμαχία μεταξύ τους είναι θα είναι μόνιμη (Khoshnood, 2020).

Πράγματι, από μια άποψη, οι σχέσεις Ιράν-Ρωσίας επηρεάζονται σε μεγάλο βαθμό από το κοινό συμφέρον των δύο χωρών που άπτεται μεταξύ άλλων και της ανάσχεσης της

επιρροής των ΗΠΑ στη Μέση Ανατολή, την Κεντρική Ασία και τον Καύκασο. Από την άλλη πλευρά ωστόσο, η ανάπτυξη της σχέσης αυτής παρεμποδίζεται από τη συνεχιζόμενη κληρονομιά του ανταγωνισμού μεταξύ των δύο χωρών που θέτει όρια στην προοπτική πιο εποικοδομητικών διμερών σχέσεων. Αν και η γενική εντύπωση είναι ότι οι δεσμοί μεταξύ του Ιράν και της Ρωσίας είναι στενοί, μια πιο προσεκτική εξέταση δείχνει ότι οι σχέσεις Μόσχας-Τεχεράνης είναι πολύ περίπλοκες και επιρρεπείς σε διακυμάνσεις, καθώς επηρεάζονται από τις μεταβλητές των διμερών, περιφερειακών και διεθνών παραγόντων. Από το 2015 ωστόσο, στο πλαίσιο μιας εκατέρωθεν επωφελούς συνεργασίας, οι σχέσεις Τεχεράνης-Μόσχας έχουν αναπτυχθεί. Μια πολύ σημαντική έκφανση των σχέσεων αυτών αφορά τις οικονομικές σχέσεις, με τη Ρωσία να εμπλέκεται περισσότερο στην οικονομία του Ιράν και να επιδιώκει μεγαλύτερο μερίδιο για τις Ρωσικές εταιρείες, ιδίως στον τομέα του πετρελαίου και του φυσικού αερίου (Kalehsar & Telli, 2017).

4.1 Κασπία Θάλασσα

Ένα από τα σημεία όπου οι θέσεις Μόσχας και Τεχεράνης είναι αντίθετες, αφορά στο νομικό καθεστώς της Κασπίας Θάλασσας. Ουσιαστικά, στην Κασπία Θάλασσα οι θέσεις και τα συμφέροντα της Ρωσίας και του Ιράν συγκλίνουν και αποκλίνουν σε ένα πλήθος ζητημάτων. Οι συγκλίνουσες απόψεις περιορίζονται στη συγκατάθεση των δύο μερών να τηρούν τις κύριες διατάξεις των Σοβιετικών-Ιρανικών συμφωνιών του 1921 και του 1940. Συγκεκριμένα, οι διατάξεις αυτές προβλέπουν κοινό έλεγχο επί της Κασπίας Θάλασσας καθώς και την αποτροπή τρίτων από την εδραίωση στρατιωτικής παρουσίας στην περιοχή της Κασπίας Θάλασσας. Όμως, οι θέσεις της Ρωσίας και του Ιράν διαφοροποιούνται σε συγκεκριμένα ζητήματα της Κασπίας Θάλασσας και των χωρικών της υδάτων. Ειδικότερα, το Ιράν αμφισβητεί τη νομιμότητα των συμφωνιών μεταξύ Ρωσίας, Αζερμπαϊτζάν και Καζακστάν σχετικά με τον βυθό της Κασπίας με βάση την αρχή της διάμεσης γραμμής, η οποία θα περιόριζε το μερίδιο του Ιράν σε λιγότερο από 20%. Με τη σειρά του, το Ιράν προτείνει την διαίρεση της Κασπίας Θάλασσας σε εθνικές ζώνες υπό την κυριαρχία των αντίστοιχων κρατών και διασφάλιση της ελευθερίας της ναυσιπλοΐας. Η Ρωσία αντιτίθεται στη διαίρεση της Κασπίας Θάλασσας σε εθνικές ζώνες υποστηρίζοντας ότι η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών του 1982 για το Δίκαιο της Θάλασσας δεν ισχύει για την Κασπία Θάλασσα, η οποία είναι ένα μοναδικό θαλάσσιο φαινόμενο. Ωστόσο, παρά τις διαφορές του, η

Ρωσία και το Ιράν συμμερίζονται την επιθυμία να επιλύσουν το ζήτημα προς όφελος όλων των εμπλεκομένων (Belobron et al., 2014).

Η Κασπία Θάλασσα άλλωστε είναι μία από τις στρατηγικές περιοχές στον κόσμο λόγω των τεράστιων πόρων πετρελαίου και φυσικού αερίου. Ο ορυκτός πλούτος της Κασπίας Θάλασσας προσελκύει μεγάλο ενδιαφέρον, όχι μόνο από τα παράκτια κράτη αλλά και επίσης ιδιαίτερα από την Ευρώπη, τις ΗΠΑ, την Ινδία και την Κίνα, των οποίων οι ενεργειακές ανάγκες συνεχίζουν να αυξάνονται μέρα με τη μέρα. Μέχρι και τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991, οι συνθήκες Σοβιετικής Ένωσης-Ιράν όριζαν την εκμετάλλευση της Κασπίας Θάλασσας, αλλά από τότε η κατάσταση έγινε πολύ πιο περίπλοκη δεδομένης της διάλυσης της ΕΣΣΔ και της ανακάλυψης ενεργειακών πόρων. Μετά από δυο δεκαετίες συζητήσεων και μια σειρά από συνόδους κορυφής και ειδικές συναντήσεις των ομάδων εργασίας, τα παράκτια κράτη της Κασπίας (Ιράν, Ρωσία, Τουρκμενιστάν, Καζακστάν και Αζερμπαϊτζάν) συμφώνησαν για το νομικό καθεστώς της Κασπίας Θάλασσας. Η συμφωνία αυτή έδωσε διέξοδο στα χρόνια προβλήματα και αντιπαραθέσεις στην περιοχή που προκαλούνταν από τα ανταγωνιστικά συμφέροντα και διαφορετικές απόψεις των παράκτιων κρατών σχετικά με τις αρχές που πρέπει να καθορίζουν το νομικό καθεστώς. Τελικά, τα πέντε παράκτια κράτη υπέγραψαν τη Σύμβαση για το νομικό καθεστώς επιλύοντας τις μακροχρόνιες αντιπαραθέσεις τους με τη δημιουργία ενός *sui generis* καθεστώτος (Kinik & Erkan, 2020).

Αναλυτικότερα, το καλοκαίρι του 2018 οι πρόεδροι του Αζερμπαϊτζάν, του Ιράν, του Καζακστάν, της Ρωσίας και του Τουρκμενιστάν υπέγραψαν την πολυαναμενόμενη σύμβαση για το νομικό καθεστώς της Κασπίας Θάλασσας. Ενώ η σύμβαση φαίνεται να επιλύει μερικά από τα μεγάλα ερωτήματα σχετικά με τη πλούσια σε πόρους αυτή θάλασσα, η συνολική διευθέτηση πέτυχε λιγότερα από το αναμενόμενο. Η Κασπία θα είναι πάντα εκτεθειμένη στα συμφέροντα των πέντε παράκτιων κρατών και αυτά τα πέντε κράτη, ενώ συχνά συμφωνούν, έχουν διαφορετικά συμφέροντα σε αρκετούς σημαντικούς τομείς. Η βασική διαμάχη για την Κασπία μπορεί συνοψίζεται στο ερώτημα αν είναι λίμνη ή θάλασσα. Η ορολογία που θα επιλεγθεί έχει σημασία καθώς υπαγορεύει τον τρόπο με το οποίο θα κατανέμονται οι πόροι της Κασπίας στα παράκτια κράτη. Οι πόροι αυτοί είναι σημαντικοί καθώς τα αποθέματα φυσικού αερίου και πετρελαίου στις λεκάνες της Κασπίας είναι τεράστια. Μέχρι το 1991, η Κασπία είχε μόνο δύο παράκτια κράτη - τη Σοβιετική Ένωση και το Ιράν - που αντιμετώπιζαν την

Κασπία ως συνοριακή λίμνη, με τη Συνθήκη του 1921 να εστιάζει σε μεγάλο βαθμό στα δικαιώματα ναυσιπλοΐας και να αναφέρει τους φυσικούς πόρους μόνο σε σχέση με την αλιεία. Με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης όμως καθώς και την ανακάλυψη ενεργειακών πόρων στη Κασπία, διαφοροποιήθηκαν τα συμφέροντα των παράκτιων κρατών. Στην περίπτωση όπου η Κασπία θεωρούνταν θάλασσα θα εφαρμοζόταν η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για το Δίκαιο της Θάλασσας (UNCLOS). Έτσι, κάθε παράκτιο κράτος θα είχε χωρικά ύδατα έως 12 ναυτικά μίλια, αποκλειστική οικονομική ζώνη (ΑΟΖ) και υφαλοκρηπίδα. Τα όρια των ΑΟΖ καθορίζονται με βάση τη διάμεση γραμμή. Εάν όμως η Κασπία θεωρηθεί λίμνη, θα εφαρμοζόταν το εθνικό διεθνές δίκαιο που διέπει τις παραμεθόριες λίμνες, με νομικές συμφωνίες μεταξύ των παραμεθόριων κρατών (Putz, 2018).

Ωστόσο, η συμφωνία αυτή, παρά το γεγονός ότι Κασπία θάλασσα είναι εξαιρετικά πλούσια σε αποθέματα πετρελαίου και φυσικού αερίου δημιουργώντας εντάσεις μεταξύ των παράκτιων χώρων, δεν συνιστά μία σαφή διευθέτηση των εν λόγω ζητημάτων. Η συμφωνία αυτή δηλαδή δεν είναι επαρκής προκειμένου να επιλύσει τα γεωπολιτικά ζητήματα που ανακύπτουν στην περιοχή αυτή. Πρακτικά, αυτό συνεπάγεται ότι δεν έχει αποσαφηνιστεί ο χαρακτήρας της Κασπίας ως θάλασσα ή ως λίμνη. Σε κάθε περίπτωση ωστόσο η συμφωνία αυτή είναι πολύ σημαντική σε περιφερειακό επίπεδο καθώς αποτελεί τη νομική βάση για τον διαμοιρασμό των ενεργειακών πόρων που εμπεριέχονται σε αυτή (Pietkiewicz, 2021). Ο καθορισμός του νομικού καθεστώτος της Κασπίας Θάλασσας έχει σημαντικό αντίκτυπο στην κατασκευή των αγωγών με τους οποίους το πετρέλαιο και το φυσικό αέριο θα εξαχθούν στην Ευρώπη από την Κεντρική Ασία. Ο αγωγός Trans-Caspian είναι ένα από τα εκκρεμή έργα από αυτή την άποψη. Μέσω αυτού του αγωγού, 30 tcm φυσικού αερίου θα μπορούσαν μεταφερθούν από το Τουρκμενιστάν, μέσω του Αζερμπαϊτζάν, της Γεωργίας και της Τουρκίας, μέσα από ήδη υπάρχοντες αγωγούς, προς την Ευρώπη (Latsabidze, 2020).

Τα πρώτα χρόνια μετά τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης, η Ρωσία δεν υπήρξε ενεργός παράγοντας στην περιοχή της Κασπίας, επειδή η Μόσχα ασχολήθηκε σε μεγάλο βαθμό με εσωτερικές συγκρούσεις και οικονομικά προβλήματα. Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1990, λόγω της αυξανόμενης συμμετοχής αμερικανικών εταιρειών στην περιοχή και της προσπάθειας των νέων κρατών της Κασπίας να κατασκευάσουν νέες διαδρομές αγωγών παρακάμπτοντας τη ρωσική επικράτεια, η Μόσχα αντέδρασε απαιτώντας

μερίδια σε ορισμένα ενεργειακά projects στην περιοχή επικαλούμενη τις επενδύσεις που πραγματοποιήθηκαν στις χώρες αυτές κατά την περίοδο της ΕΣΣΔ. Η πολιτική αυτή εντατικοποιήθηκε μετά την άνοδο του Πούτιν στην εξουσία με στόχο να διατηρηθεί ο ρόλος της Ρωσίας ως ο κύριος διάδρομος διαμετακόμισης φυσικού αερίου στην περιοχή και το μονοπώλιο της στην προμήθεια των ευρωπαϊκών αγορών με φυσικό αέριο. Συστηματικά λοιπόν η Μόσχα υπονόμει την κατασκευή του αγωγού Trans-Caspian. Η πρόσφατη συμφωνία σχετικά με το νομικό καθεστώς της Κασπίας αναζωογόνησε τις σχετικές συζητήσεις για την κατασκευή ενός αγωγού που θα συνδέει την Κασπία με την ευρωπαϊκή αγορά παρακάμπτοντας την Ρωσία. Αν και η Μόσχα δεν διαθέτει την ισχύ για να έχει τον πλήρη έλεγχο στην περιοχή εντούτοις μαζί με το Ιράν κατάφερε να μπλοκάρει τον αγωγό Trans-Caspian (Bayramov, 2021).

Το Ιράν βέβαια, παραδοσιακά αντιτίθεται στον ορισμό της Κασπίας ως θάλασσα, επειδή η θέση του Ιράν στην Κασπία είναι η βαθύτερη, πιο αλμυρή και λιγότερο πλούσια σε πόρους. Έτσι, το Ιράν προχώρησε εδώ και πολύ καιρό σε μια προσπάθεια για ισότιμη κατανομή των πόρων της Κασπίας: 20% για το κάθε κράτος από τον πυθμένα και την επιφάνεια. Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι ενώ τα παράκτια κράτη διαπραγματεύονται από το 1996 σχετικά με το νομικό καθεστώς της Κασπίας, η υπάρχουσα ασάφεια δεν εμπόδισε το Αζερμπαϊτζάν, το Καζακστάν, τη Ρωσία και το Τουρκμενιστάν να εκμεταλλευτούν τους πόρους στις ακτές τους (Putz, 2018). Η Τεχεράνη και η Μόσχα καταλαβαίνουν όμως ότι ένας αγωγός φυσικού αερίου κατά μήκος του βυθού της Κασπίας Θάλασσας με χωρητικότητα 30 bcn ετησίως θα μπορούσε να βλάψει τη θέση τους στη διεθνή αγορά φυσικού αερίου, να μειώσει τα δυνητικά κέρδη από τις εξαγωγές φυσικού αερίου και να αποδυναμώσει την θέση τους στην αγορά φυσικού αερίου. Έτσι λοιπόν το Ιράν από κοινού με την Ρωσία αντιτάχθηκε στην κατασκευή του αγωγού Trans-Caspian καθώς αυτός παρακάμπτεται τόσο το Ιράν όσο και την Ρωσία σε μία προσπάθεια να ενισχύσει την εθνική κυριαρχία και την ανεξαρτησία των νέων χωρών της περιοχής. Ενώ παλαιότερα τα επιχειρήματα της Τεχεράνης αλλά και της Μόσχας σχετικά με την απόρριψη του αγωγού αυτού βασιζόνταν στην απουσία ενός ξεκάθαρα νομικού καθεστώτος πλέον η συμφωνία του 2018 έχει επιλύσει πολλά από τα θέματα αυτά, με αποτέλεσμα η Τεχεράνη και η Μόσχα να διατυπώνουν επιχειρήματα που αφορούν την προστασία του περιβάλλοντος τα οποία λειτουργούν προφανώς σχηματικά και εξυπηρετούν βαθύτερους σκοπούς.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Στο σύγχρονο περιφερειακό και διεθνές περιβάλλον η ενέργεια αποτελεί μία βασική παράμετρο των διακρατικών σχέσεων και ιδίως εκείνων ανάμεσα στους εξαγωγείς και τους εισαγωγείς. Σύμφωνα με αυτό, η παρούσα διπλωματική εργασία αφού πρώτα διερεύνησε το θεωρητικό πλαίσιο που αφορά την έννοια της ενεργειακής διπλωματίας στη συνέχεια προσπάθησε να αποτυπώσει με τρόπο συνοπτικό και συνεκτικό τα πολυδιάστατα ζητήματα που αφορούν την ενεργειακή διπλωματία της Ρωσίας και του Ιράν. Επιπρόσθετα, επιχειρήθηκε να διερευνηθούν οι σχέσεις Μόσχας και Τεχεράνης με άξονα όχι μόνο τα τεκτονόμενα στην Κασπία αλλά και τον ενεργειακό κλάδο του Ιράν.

Αναλυτικότερα, η Ρωσία και το Ιράν έχουν ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά τα οποία αφορούν το γεγονός ότι διαθέτουν πολύ μεγάλα αποθέματα φυσικού αερίου και πετρελαίου. Το γεγονός αυτό δυνητικά επιτρέπει στη Μόσχα και την Τεχεράνη να αξιοποιήσουν την ενέργεια ως βραχίονα της εξωτερικής τους πολιτικής και να προωθήσουν πολιτικούς στόχους που υπερβαίνουν τα οικονομικά και εμπορικά συμφέροντα και που συν-αρθρώνονται στο εμπόριο των ενεργειακών πόρων. Στο πλαίσιο, αυτό όπως έδειξε και η παρούσα εργασία, η Ρωσία αποτελεί το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα όπου η εξωτερική πολιτική και η ενεργειακή πολιτική συγχωνεύονται. Υπό το πρίσμα αυτό, η Gazprom δεν συνιστά μία κρατική επιχείρηση που απλά προωθεί τα οικονομικά συμφέροντα της αλλά προσιδιάζει περισσότερο σε τμήμα του Υπουργείου Εξωτερικών της Ρωσίας καθώς οι αποφάσεις της και οι ενέργειες της υπαγορεύονται ουσιαστικά από τα γεωπολιτικά συμφέροντα της Μόσχας. Ως εκ τούτου, η Ρωσία έχει καταφέρει με επιτυχία να αξιοποιήσει την ενεργειακή της διπλωματία εκμεταλλευόμενη την ενεργειακή εξάρτηση πολλών χωρών από τις προμήθειες ρωσικού φυσικού αερίου. Όσο μεγαλύτερη είναι η εξάρτηση αυτή τόσο μεγαλύτερη είναι και η ικανότητα της Μόσχας να προωθεί τα πολιτικά της συμφέροντα χειραγωγώντας κατά αντιστοιχία την ενεργειακή της πολιτική. Έτσι λοιπόν, ιδιαίτερα από τη στιγμή που στην ηγεσία της Ρωσίας ανήλθε ο Πούτιν, η Ρωσία κατάφερε να αποκαταστήσει μέρος της ισχύος της που διέθετε κατά το παρελθόν. Προς αυτή την κατεύθυνση πολύ σημαντικό ρόλο έπαιξε η οικονομική και πολιτική εκμετάλλευση των ενεργειακών της αποθεμάτων και των ιδιαιτεροτήτων του εμπορίου φυσικού αερίου.

Από την άλλη πλευρά του το Ιράν χαρακτηρίζεται από ένα πολύ μεγάλο χάσμα ανάμεσα στην ισχύ που θα μπορούσε να αντλήσει με βάση τους ενεργειακούς πόρους που διαθέτει και στην επιρροή που όντως αντλεί από αυτούς. Πράγματι, το Ιράν θα μπορούσε να εξελιχθεί σε έναν βασικό πάροχο στις γειτονικές και περιφερειακές σε αυτό χώρες τόσο στη Δύση όσο και στην Ανατολή. Ωστόσο, η περίπτωση του Ιράν είναι ιδιόμορφη καθώς η χώρα αντιμετωπίζει θεμελιώδεις γεωπολιτικές προκλήσεις. Μετά την ιρανική επανάσταση του 1979 το Ιράν θεωρείται σε μεγάλο βαθμό μία χώρα παρίας, η οποία έκτοτε αντιμετωπίζει την ανοιχτή εχθρότητα των ΗΠΑ και των συμμάχων της στην περιοχή και ευρύτερα στη Δύση. Οι κυρώσεις τις οποίες έκτοτε υφίσταται το Ιράν έχουν ως αποτέλεσμα η χώρα να στερείται τα απαιτούμενα κεφάλαια τα οποία θα μπορούσαν να διοχετευτούν στην ανάπτυξη των υποδομών στον ενεργειακό κλάδο. Σε αντίθεση με τη Ρωσία, η οποία όχι μόνο έχει κληρονομήσει το δίκτυο των αγωγών φυσικού αερίου της σοβιετικής περιόδου αλλά διέθετε και τα κεφάλαια προκειμένου να το αναβαθμίσει και να το επεκτείνει, το Ιράν επιζητά διακαώς τα κεφάλαια αυτά. Επίσης, σε αντίθεση με τη Ρωσία όπου το εμπόριο φυσικού αερίου αποσκοπεί πρωτίστως στην προώθηση της ατζέντας της εξωτερικής πολιτικής της χώρας, τα οικονομικά προβλήματα του Ιράν και η προσπάθειά του να αμβλύνει τις συνέπειες του οικονομικού στραγγαλισμού που επιχειρούν οι ΗΠΑ και οι σύμμαχοι της αναδεικνύουν εξίσου το οικονομικό σκέλος του εμπορίου φυσικού αερίου. Μέχρι σήμερα λοιπόν, η παρουσία του Ιράν στον ενεργειακό κλάδο υπολείπεται θεαματικά της λανθάνουσας δυναμικής του. Το Ιράν όχι μόνο δεν διαθέτει τις κατάλληλες υποδομές προκειμένου να εξορύξει τα ενεργειακά του αποθέματα, αλλά δεν κατέχει και τις υποδομές που απαιτούνται προκειμένου να διακινήσει το φυσικό αέριο στο εξωτερικό. Ως εκ τούτου, εκτιμάται ότι το Ιράν δεν θα μπορούσε να ακολουθήσει με την ίδια επιτυχία την πολιτική της Ρωσίας. Εξάλλου, το Ιράν όχι μόνο διαθέτει λιγότερα αποθέματα φυσικού αερίου σε σχέση με την Ρωσία αλλά έχει και μία διαφορετική γεωγραφική θέση, ενώ παράλληλα η οποιαδήποτε ουσιαστική επανατοποθέτηση της Τεχεράνης στην ενεργειακή αγορά έχει ως προϋπόθεση την πλήρη εξομάλυνση των σχέσεων της στο διεθνές περιβάλλον και την άρση των κυρώσεων που της έχουν επιβληθεί.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ξένη

- Akbarzadeh, S., & Barry, J. (2017). Iran and Turkey: not quite enemies but less than friends. *Third World Quarterly*, 38(4), 980-995.
- Alarqan, A. (2020). United states position towards Iran after the nuclear deal (2015-2019). *Humanities & Social Sciences Reviews*, 8(1), 210-219.
- Annayev, D. (2019). *Iran joins Russia in opposing Trans-Caspian Gas Pipeline*. [online], διαθέσιμο στο https://central.asia-news.com/en_GB/articles/cnmi_ca/features/2019/09/19/feature-01
- Bacik, G. (2006). Turkey and pipeline politics. *Turkish Studies*, 7(2), 293-306.
- Baev, P. K. (2012). *Russian energy policy and military power: Putin's quest for greatness*. Routledge.
- Bahgat, G. (2011). *Energy security: an interdisciplinary approach*. John Wiley & Sons.
- Barzegar, K., & Divsallar, A. (2017). Political rationality in Iranian foreign policy. *The Washington Quarterly*, 40(1), 39-53.
- Bayramov, A. (2021). Conflict, cooperation or competition in the Caspian Sea region: A critical review of the New Great Game paradigm. *Caucasus Survey*, 9(1), 1-20.
- Belobrov et al. (2014). Modern Russian–Iranian Relations: Challenges and Opportunities, Working Paper, Russian International Affairs Council
- Bilgin, M. (2016). Political history of Iran's energy policy. *Avrasya Etüdle*. 49/2016-1 (33-54)
- Blinick, A. (2008). Pipeline Diplomacy: Russian Gas and Putin's Power. *The New Atlantis*, (21), 122-127.

Bovan, A., Vucenovic, T., & Peric, N. (2020). Negotiating Energy Diplomacy and its Relationship with Foreign Policy and National Security. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 10(2), 1-6.

BP (2020). *Statistics Review of World Energy 2020*.

Brookes, P., Schaefer, B. D., & Phillips, J. (2020). Iran Nuclear Deal: Next Steps. *Heritage Foundation Issue Brief*, (5030).

Campos, A., & Fernandes, C. (2017). The Geopolitics of Energy. *Geopolitics of Energy and Energy Security*, 24, 23-40.

Chun, H. (2008). *Russia's energy diplomacy toward Europe and Northeast Asia: a comparative study*. *Asia Europe Journal*, 7(2), 327–343.

Ćwiek-Karpowicz, J., Nowak, Z., & Godzimirski, J. M. (2015). The Power to Influence Europe? Russia's Grand Gas Strategy. *PISM Strategic Files*, (69), 01-07.

De Micco, P., & Hannaoui-Saulais, L. (2014). The EU's energy security made urgent by the Crimean crisis. *European Parliament In-Depth Analysis*.

Fanchi, J., Christiansen, R. (2016). *Introduction to Petroleum Engineering*. John Wiley & Sons.

Farimani, F. M., Mu, X., Sahebbonar, H., & Taherifard, A. (2020). An economic analysis of Iranian petroleum contract. *Petroleum Science*, 17(5), 1451-1461.

Franza, L. de Jong, D. and van der Linde, C. (2016). The Future of Gas: The Transition Fuel?, στο *The Future of Natural Gas: Markets and Geopolitics* (ed.Colombo, S., El Harrak, M., & Sartori, N.). Istituto Affari Internazionali, OCP Policy Center and Lenthe Publishers/European Energy Review.

Goldthau, A., & Witte, J. M. (2010). *Global energy governance: The new rules of the game*. Brookings Institution Press.

Griffiths, S. (2019). Energy diplomacy in a time of energy transition. *Energy Strategy Reviews*, 26, 100386.

Hedberg, A. (2015). *Nord Stream II – Another test for EU unity*. European Policy Centre (EPC).

Heinrich, A. (2018). Securitisation in the gas sector: Energy security debates concerning the example of the nord stream pipeline. In *Energy Security in Europe* (pp. 61-91). Palgrave Macmillan, Cham.

Henderson, J. (2018). *Russia's gas pivot to Asia: Another false dawn or ready for lift off?*. Oxford Institute for Energy Studies

Inkpen, A. C., & Moffett, M. H. (2011). *The global oil & gas industry: management, strategy & finance*. PennWell Books.

International Energy Agency (2020). *Gas 2020*, Report.

Jewell, J. (2011). The IEA model of short-term energy security (MOSES). International Energy Agency Working Paper.

Kagan, R. (2008). Putin makes his move. *Washington Post* 11.2008: A15.

Kalehsar, O. S., & Telli, A. (2017). *The Future of Iran-Russia Energy Relations Post-Sanctions*. *Middle East Policy*, 24(3), 163–170.

Kaplan, R. D. (2014). The Geopolitics of Energy. *Real Clear World*.

Kaynak, B. (2018). From Blue Stream To Turkish Stream An Assesment Of Turkey's Energy Dependence On Russia. *Aurum Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 79-90.

Keating, M. F., Kuzemko, C., Belyi, A. V., & Goldthau, A. (2012). Introduction: Bringing energy into international political economy. In *Dynamics of energy governance in Europe and Russia*. Palgrave Macmillan UK.

Kelbizadeh, E. (2020). Geopolitical and regional analysis of the armenia-iran relations in 1998-2008. *Revista Inclusiones*, 424-439.

Khanei, M., & Sirat, H. M. (2018). The practical relation between national interest and Islamic ideology in the foreign policy of the Islamic Republic of Iran. *Journal of Political Sociology of Islamic World*, 6(1), 45-72

Khoshnood, A. (2020). *Iran-Russia ties: Never better but maybe not forever?*. [online], διαθέσιμο στο <https://www.mei.edu/publications/iran-russia-ties-never-better-maybe-not-forever>

- Kinik, H., & Erkan, S. (2020). The legal status of the Caspian sea: an iranian perspective. *The International Journal of Economic and Social Research*, 16(2), 443-459.
- Kinnander, E. (2010). *The Turkish-Iranian Gas Relationship: Politically Successful, Commercially Problematic*. Oxford Institute for Energy Studies.
- Kozhanov, N. A. (2015). *Understanding the Revitalization of Russian-Iranian Relations*. Carnegie Moscow Center.
- Latsabidze, A. (2020). New Geopolitical Realities of the Caspian Sea Region. *Free University Journal of Asian Studies*, (2).
- Lough, J. (2011). *Russia's Energy Diplomacy*. Chatham House.
- McFaul, M. (1997). A precarious peace: domestic politics in the making of Russian foreign policy. *International Security* Volume 22, Number 3, pp. 5-35.
- Monaghan, A. (2007). *Russia's Energy Diplomacy: A Political Idea Lacking a Strategy?* *Southeast European and Black Sea Studies*, 7(2), 275–288.
- Moshiri, S., Lechtenböhmer, (2015). *Sustainable energy strategy for Iran*. Wuppertal Institute for Climate, Environment and Energy
- Mottaghi, L. (2019). *Economics of lifting sanctions on Iran* (No. 98801, pp. 1-3). The World Bank.
- Mousavian, SH (2020). *Iran's New Doctrine: Pivot to the East* [online], διαθέσιμο στο <https://thediplomat.com/2020/10/irans-new-doctrine-pivot-to-the-east/>
- Nezhnikova, E., Papelniuk, O., & Gorokhova, A. E. (2018). Russia-China Energy Dialogue: Research of the Most Promising Energy Areas for Interrelation. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 8(1), 203-211.
- Nohadani, S., & Ghorbani, A. (2020). Energy Geopolitics with Emphasis on Iran Gas Potential to Promote Europe Energy Security. *Geopolitics Quarterly*, 16(60), 36-78.
- Özdal, H., Özertem, H. S., Has, K., & Demirtepe, M. T. (2013). Turkey-Russia Relations in the Post-Cold War Era: Current Dynamics, Future Prospects. *USAK Center for Eurasian Studies Report No.6*.

- Paik, K. W. (2018). The role of Sino-Russian gas cooperation in china's natural gas expansion. In Handbook of energy politics. Edward Elgar Publishing.
- Pietkiewicz, M. (2021). Legal status of Caspian Sea—problem solved?. *Marine Policy*, 123, 104321.
- Pirani, S., Sharples, J., Yafimava, K., & Yermakov, V. (2020). Implications of the Russia-Ukraine gas transit deal for alternative pipeline routes and the Ukrainian and European markets. *OIES Energy Insight*, 65.
- Putz, C. (2018). *Caspian Sea Dispute Settled on the Surface*. [online], διαθέσιμο στο <https://thediplomat.com/2018/08/caspian-sea-dispute-settled-on-the-surface/>
- Rajpoot, A. R., & Naeem, S. (2020). Geopolitics of Energy Pipelines: Case Study of TAPI and IP gas Pipelines. *International Journal on Integrated Education*, 3(8), 15-22.
- Samore, G. S., Bunn, M. G., Allison, G. T., Arnold, A., Burns, R. N., Feldman, S., ... & Tobey, W. H. (2015). The Iran nuclear deal: A definitive guide.
- Shahnazizadeh, S. R., Keshishyan Siraki, G., & Khodaverdi, H. (2020). Iran's Regional Policy in the Field of Energy Diplomacy: In the context of regional political economy (2003-2019). *International Relations Research*, 9(4), 3-3.
- Shanahan, R. (2015). *Iranian foreign policy under Rouhani*. Lowy Institute for International Policy..
- Slobodian, N. V. (2018). Political Technologies of Russian Energy Diplomacy. *Nova Polityka Wschodnia*, 16(1), 49-65.
- Stevens. P. (2009). *Transit troubles, Pipelines as a resource of conflict*. The Royal Institute of International Affairs Chatham House
- Tabatabai, A., & Esfandiary, D. (2018). *Triple-Axis: Iran's Relations with Russia and China*. Bloomsbury Publishing.
- Tichý, L., & Odintsov, N. (2016). Can Iran reduce EU dependence on Russian gas?. *Middle East Policy*, 23(1), 110-124.
- Tran, T. Q., & Lancaster, A. W. (2018). *A Marriage of Convenience Between Natural Gas Giants Iran and Russia*. [online], διαθέσιμο στο

<https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/a-marriage-of-convenience-between-natural-gas-giants-iran-and-russia/>

Vahtra, P. (2009). Energy security in Europe in the aftermath of 2009 Russia-Ukraine gas crisis. in Liuhto, K. (ed.). *The EU-Russia gas connection: Pipes, politics and problems*. Pan-European Institute

Verluisse, P. (2014). *The EU's relations with Russia*. [online]. Διαθέσιμο στο <http://www.diploweb.com/The-EU-s-relations-with-Russia.html>

Verma, S. K. (2007). *Energy geopolitics and Iran–Pakistan–India gas pipeline*. *Energy Policy*, 35(6), 3280–3301.

Wood, D. A. (2007). Russia seeks global influence by exploiting energy geopolitics. *Oil & gas journal*, 105(6), 20-24.

Yazdani, E. (2019). Iranian Foreign Policy During Rouhani Presidency: Perspective on Change and Continuity. *International Relations*, 7(10), 472-484.

Zarif, M. J. (2014). What Iran really wants: Iranian foreign policy in the Rouhani era. *Foreign Affairs*, 93(3), 49-59.

Zhiznin, S. Z., & Timokhov, V. M. (2019). Economic and geopolitical aspects of the Nord Stream 2 gas pipeline. *Baltic Region*, 11(3), 25-42.

Ελληνική

Ηρακλείδης, Α. (2015). *Διεθνείς Σχέσεις και Διεθνής Πολιτική*. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.

Κουσκουβέλης, Η. (2004). *Εισαγωγή στις διεθνείς σχέσεις*, Αθήνα: Ποιότητα

Μάζης, Ι. (1996). *Ορισμοί της Γεωπολιτικής*, www.geo-mazis.gr

Πλατιάς, Α. (2011). Ο Kenneth Waltz και ο πολιτικός ρεαλισμός. στο *Θεωρία διεθνούς πολιτικής*, Αθήνα: Ποιότητα

Στυλιανού, Α., Τσαρδανίδης, Χ. (2012). Διεθνής πολιτική οικονομία: το τέλος μιας σχέσης αμοιβαίας απάρνησης μεταξύ πολιτικής και οικονομίας. στο *Διεθνής Πολιτική Οικονομία*, Αθήνα: Παπαζήσης.

Χαροκόπος, Μ. (2020). *Ενεργειακή διπλωματία*. Εκπαιδευτικό Υλικό, Αθήνα: Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Ατοδιοίκησης

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Χάρτης 1. Κοιτάσματα φυσικού αερίου και πετρελαίου Ρωσίας

● The largest fields by natural gas production

- 1 Zapolyarnoye
- 2 Bovanenkovskoye
- 3 Urengoyenskoye
- 4 Yamburgskoye
- 5 Yuzhno-Russkoye
- 6 Yamsveyskoye
- 7 Astrakhanskoye
- 8 Orenburgskoye

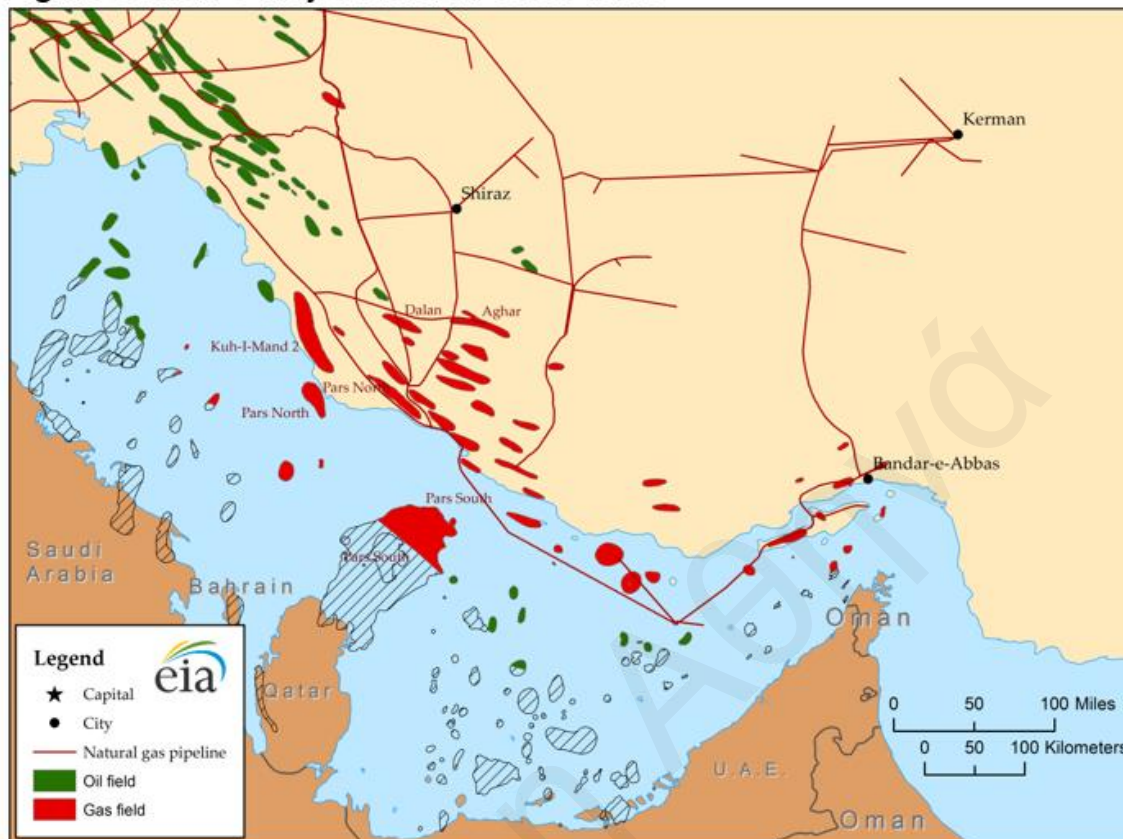
● The largest fields by oil production

- 1 Priobskoye
- 2 Novoportovskoye
- 3 Prirazlomnoye
- 4 Vyngapurovskoye
- 5 Eastern block of the Orenburgskoye OGCF
- 6 Sutorminskoye
- 7 Zapadno-Chatylkinskoye
- 8 Vyngayakhinskoye

Source: Gazprom.com

Χάρτης 2. Κοιτάσματα φυσικού αερίου του Ιράν

Figure 3. Iran's Major Natural Gas Fields

Source: U.S. Energy Information Administration, IHS Markit Midstream Database (via IHSM EDIN).

Χάρτης 3. Δίκτυο αγωγών φυσικού αερίου της Ρωσίας

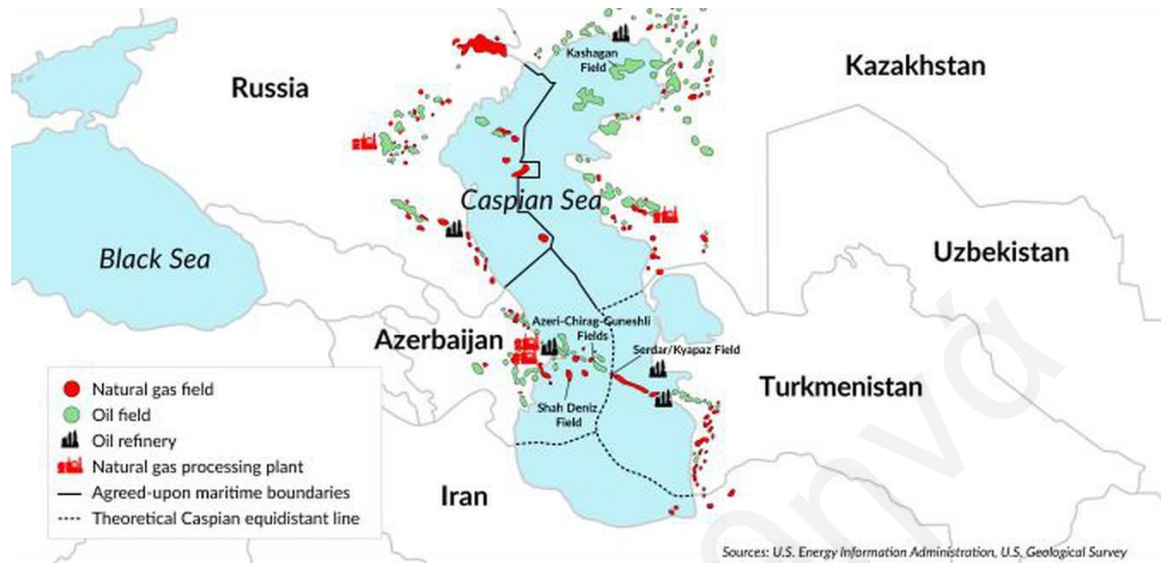

Χάρτης 4. Δίκτυο αγωγών φυσικού αερίου του Ιράν

Source : researchgate.net

Χάρτης 5. Φυσικό αέριο και πετρέλαιο στην Κασπία Θάλασσα

Κόνιαρη Αθηνά